

PROF. DR DUŠKO RADOSAVLJEVIĆ*

„BIJES PRLJAVIH RUKU” - FAŠIZAM NEKAD I SAD**

*„Umnožavaju se po svijetu crni konji i crni konjanici, noćni i dnevni vampiri...
Prije nego što me odvedu, žurim da ispričam bajku o ljudima.”*
(Branko Ćopić)

PROF. DR. DUŠKO RADOSAVLJEVIĆ*
Magyarra fordította: Dévavári Zoltán

A KOSZOS KÉZ DÜHE – A FASIZMUS EGYKOR ÉS MOST**

*„Sokasodnak itt, e földön a fekete lovak és a fekete lovasok,
az esti és a nappali vérszívók... Mielőtt elvisznek, sietek,
hogy elmeséljem a mesét az emberekről.”*
(Branko Ćopić)

Összefoglaló: Ez a dolgozat a fasizmusnak/nemzetiszocializmusnak az antiszemitizmussal és a holokauszttal kapcsolatban megjelent különböző formáit történelmi távlatokból vizsgálja Olaszország és Németország vonatkozásában. Ugyancsak górcső alá veszi azokat az elméleteket és propagandatevékenységeket, amelyeket a második világháború alatt a megszállt Szerbiában átvettek, és viselkedési mintákká alakítottak. Elen-

gedhetetlen lesz emlékeztetni a fasizmus/nácizmus egyik megjelenési formájára, a „gonosz banalitására” is. A tanulmány végezetül áttekinti a múltbeli minták alapján kialakult modern szerb fasizmus/nácizmus megjelenési formáit, eszméit is.

Kulcsszavak: fasizmus/nemzetiszocializmus, antiszemitizmus, holokauszt, zsidók, a gonosz banalitása, Szerbia.

Apstrakt: *U tekstu raspravljamo o fenomenima fašizma/nacionalsocijalizma, antisemitizma i holokausta u istorijskom smislu, njihovim punim ostvarenjima u Italiji i Nemačkoj, kao i idejama, nosiocima i aktivnostima na propagiranju, preuzimanju stavova i ostvarenju obrazaca takvih ponašanja u okupiranoj Srbiji za vreme II svetskog rata. Neizbežno je i podsetiti se na “banalnost zla” koja stoji kao pojavni oblik fašizma/nacionalsocijalizma.*

U tekstu se bavimo i savremenim pojavama ispoljavanja ideja i prakse fašizma/nacionalsocijalizma u Srbiji koje korespondiraju sa svojim uzorima iz prošlosti.

Ključne reči: *Fašizam/nacionalsocijalizam, antisemitizam, Holokaust, Jevreji, banalnost zla, Srbija.*

---

* Redovni profesor Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić iz Novog Sada. Predsednik Vojvođanske politikološke asocijacije (VPA). E-mail: vpans2010@gmail.com

*Az újvidéki Dr. Lazar Vrkatić Jogi és Üzleti Tanulmányok Kara rendes tanára, a Vajdasági Politológiai Szövetség elnöke. E-mail cím: vpans2010@gmail.com

**Tekst predavanja Konferencije *70 godina Holokausta u Subotici*, održane 12. aprila 2014. godine u Subotici. Zbog bolesti, autor nije prisustvovao skupu.

**A szabadkai holokauszt hetvenedik évfordulójára 2014. április 12-én megrendezett konferencia írásbeli anyaga. Az előadást áprilisban a szerző betegség miatt nem tudta megtartani.

I. A fasizmus/nemzetiszocializmus fogalma és lényege

A fasizmus¹ valójában arra az antiliberalis, antidemokratikus, antikommunista, antiértelmiségi és antiszocialista² világnézetre és mozgalomra utaló jelző, amely a két világháború közti periódusban Olaszországban szökkent szárba. Maga a mozgalom az első világháború alatt formálódott, és aztán 1921-ben létrejött a Nemzeti Fasiszta Párt. Ennek vezetője **Benito Mussolini**³ volt, aki 1922-ben – az úgynevezett Marcia su Roma, vagyis az olasz fasisztákat uralomra juttató államcsíny és római bevonulásuk után – megkezdte annak az egypárti és totalitárius rendszernek a kiépítését, amely a húszas évek végére szilárdult meg. Mussolini a politikai ünneplés és vadság idején azt állította, hogy a XX. század az antiindividuum, tehát az állam évszázada, amelyben az egyén a kollektív egész része. Aki tehát fasizmusért kiált, az valójában erős államot akar. Mussolini mozgalma 1944-ben, Olaszország veresége után szűnt meg. Németországban a nemzetiszocializmus 1933-ban **Adolf Hitlerrel**⁴ győzedelmeskedett,

¹ A fasizmust és a nemzetiszocializmust gyakran egymás szinonimájaként használják, s e dolgot is egy fogalomként értelmezi őket.

² Francesco Valentini a *Modern politikai gondolkodás* című kötetében így ír erről: „Az antiintellektuális vonulat a propagandában is jelen volt. Például a németországi könyvégetések során, amikor Goebbels a proskribált írók kapcsán a »héber csúcsmozgalmak végét« jelentette be.” 300. o.

³ Benito Mussolini (1883–1945) az olasz fasiszták vezetője. Az olasz partizánok végezték ki.

⁴ Adolf Hitler (1889–1945) a német náci vezetője. Berlinben öngyilkosságot követett el, hogy ne kerüljön élve a Vörös Hadsereg kezére.

I Pojam i biće fašizma/nacionalsocijalizma

Fašizam¹ je oznaka – termin antiliberalnog, antidemokratskog, antikomunističkog, antiintelektualnog² i antisocijalističkog pogleda na svet, pokreta i poretka koji je u Italiji postojao između dva svetska rata. Pokret je nastao za vreme I svetskog rata, da bi krajem 1921. ustanovio Nacionalnu fašističku stranku. Voda stranke bio je **Benito Musolini (Benito Mussolini)**³. Godine 1922., posle marša na Rim, fašisti su došli na vlast u Italiji, što je bio početak stvaranja poretka koji će se kao jednostranački i totalitarni stabilizovati krajem dvadesetih godina. U danima političke slave i neobuzdanosti, Musolini je tvrdio da je XX vek antiindividualistički, da je po svome karakteru kolektivistički i da je to vek države. Jer, ko kaže fašizam, kaže država. Musolinijev fašistički pokret je prestao postojati 1944. godine posle poraza Italije u II svetskom ratu. Sa druge strane, nacionalsocijalizam, na čelu sa **Adolfom Hitlerom**⁴ trijumfuje 1933. godine u Nemačkoj, da

¹ Fašizam i nacionalsocijalizam se često koriste kao sinonimi; za nas su to dva lica iste pojave.

² Tako Frančesko Valentini u knjizi „Moderna politička misao” navodi: „Antiintelektualistička crta je bila prisutna i na propagandnoj razini. Na primjer, za vrijeme paljenja knjiga onih autora koje su nacisti proskribirali, Goebbels je održano jedna govor u kojem je najavio kraj »vrhunskog hebrejskog intelektualizma»”. Str. 300.

³ Benito Musolini (1883–1945), voda italijanskih fašista. Streljali su ga italijanski partizani.

⁴ Adolf Hitler (1889–1945), voda nemačkih nacista. Ubio se u Berlinu da ne bi pao u ruke jedinica Crvene armije.

végül pedig 1945 tavaszán katonailag leverték.⁵ A fasiszta/nemzetiszocialista tanok szerint a krízishelyzetet a közösségi kollektivitás tudja kivédeni. Az állam meghatározásában a közösséget az egyetlen organikus egységként definiálták – az olasz fasizmus, vagyis a nemzet egy olyan egység, amely a véren és a földön alapul. A német nemzetiszocializmus ezzel kapcsolatos mindent megmagyarázó három varázsigéje: a *vér*, a *faj* és a *nép* volt. Ilyen értelemben a legnagyobb morális értéknek az egyén felett álló közösség minősült, melynek így joga volt a saját akarata alá rendelni bizonyos társadalmi csoportokat. A közösség egésze és egysége volt tehát a teljes újjászületés záloga. Akaratát, vagyis azt az akaratot, amely a nép törvényeiből fakadt, a vezér fejezte ki és garantálta. Ehhez tartozott az a felfogás is, amely szerint a harc az ember túlélésének természetes módja, ezért azt erőszakosan, a közösség előrehaladását akadályozó sokféleség elnyomásával vívják meg. A nemzet az egységet a közösség tagjainak vértisztaságával teremtheti meg. A fasiszták/nácik a nacionalizmust, a rasszizmust és különösen az antiszemitizmust tették meg programjuk vezérmotívumává, s a kisebbségi népeket vádolták meg a haladás válságáért. Ebben a környezetben a terror legitim joggá lett ahhoz, hogy elősegítse a közösség véleményének az egységesülését.

A fasiszta/nemzetiszocialista rend egy olyan diktatúra volt, amely elpusztította az állam és a társadalom összes liberális elemét, s ezzel a politikai párt-mozgalom önkényuralmát hozta létre. A viselkedési és az értéknorma az olaszok esetében a Duce – Mussolini, a német modellben pedig a Führer – Hitler volt. (A Duce és a Führer jelentése ugyanaz: ve-

⁵ A fasiszta mozgalom különösen erős volt: Ausztriában, az osztrák nemzetiszocialisták körében, Magyarországon (Nyilaskeresztes Párt), Romániában (Vasgárda) és Spanyolországban (falangisták).

bi vojno bio poražen u proleće 1945. godine.⁵ Fašističko/nacističko učenje predlaže uspostavljanje zajednice kao uslova i oblika očuvanja od kriza. Zajednica je shvaćenja kao jedinstvena organski raščlanjenja država – italijanski fašizam, ili kao nacija, jedinstvo koje je zajamčeno krvlju i tlom – nemački nacizam, odnosno, tri čarobne reči koje sve objašnjavaju – *krv*, *rasa* i *narod*! Zajednica je najviša moralna vrednost, ima pravo da pojedinca ili određene društvene grupe potčini svojoj volji. Jedinstvo zajednice je uslov sveukupnog preporoda. Volju zajednice izražava i garantuje vođa, volja koja proističe iz zakona zajednice. Borba je prirodni način čovekovog opstanka, te se sprovodi i nasilno zatiranje razlika koje sprečavaju napredovanje jedinstva zajednice. Nacija ovo jedinstvo osigurava krvnom čistoćom članova zajednice. Nacionalizam, rasizam, te posebno antisemitizam, fašisti/nacisti usvajaju kao svoj program, a pripadnike manjinskih nacija optužuju kao osnovne krivce za krizu poretka. Teror postaje legitimno pravo za postizanje ujednačavanja stavova članova zajednice.

Fašistički/nacistički poredak je diktatura, u kojoj su zatrti svi elementi liberalnog ustrojstva države i društva. Uspostavlja se samovlašće političke partije – pokreta. Mera vrednosti i ponašanja je, u italijanskom slučaju, *duče* – Musolini, a u nemačkom slučaju, *firer* – Hitler. (I *duče* i *firer* na svojim jezicima znače isto – *vođa*.) Ukida se pravna država, uspostavlja policijska država koja je direktno podređena interesu i kontroli fašističkih/nacistič-

⁵ Zemlje u kojima su fašistički pokreti bili jaki su Austrija - Austrijski nacionalsocijalisti, Mađarska -Streličasti krstovi, Rumunija - Gvozdena garda i Španija - Španska falanga.

zér.) Felszámolódott tehát a jogállam, és létrejött a rendőrállam, mely közvetlenül alárendelődött a fasiszta/náci vezérnek. A Duce és a Führer akarata⁶ volt az alapja a szabályoknak és a törvényeknek, a társadalmi viselkedési normáknak és a közösségi magatartásnak. A fasizmusban/nemzetiszocializmusban a demokrácia fogalmát a népszavazásos demokrácia jelentette. **Carl Schmitt**⁷ ezzel az elmélettel indokolta meg kéjesen a náci hatalomra kerülését, hogy aztán az *Állam, mozgalom, nép* vitában felsorakoztassa mindazokat a fentebb már említett elemeket és érveket, amelyek a mozgalom, illetve a náci párt, tehát a nemzetiszocializmus számára nélkülözhetetlenek voltak (állam, nép és mozgalom). Ebben a felállásban végül a mozgalom, vagyis a párt lett a politika forrása – ez vezette az államot és a népet. Schmitt számára a politika mozgásteret a barát–ellenség pályáját jelentette. Az ellenséget pedig meg kellett semmisíteni. A politikát a háborúhoz kötötte, s ebből az következett, hogy a politika sem létezhet önmagában, háborús fenyegetettség nélkül.

A közösség egysége a propaganda monopóliumával, illetve az oktatási intézmények totális ellenőrzésével jött létre. A

---

⁶ Theodor Maunz alkotmányjogász, aki a XX. század hatvanas éveiben bajor oktatási és kultuszminiszterként regnált, 1943-ban a következőket mondta: „A Führer parancsa [...] a mai jogrend abszolút központja.” Más kontextusban ugyan, de Adolf Eichmann is ezt állította jeruzsálemi tárgyalása során, amikor kijelentette: „a Führer szavainak törvényi ereje volt.” (Führerworte haben Gesetzeskraft.)

⁷ Carl Schmitt (1885–1985) a XX. század vezető elméleti jogásza. Életrajzában megkerülhetetlen a náci pártban betöltött tevékenysége. A második világháború után részt vett az úgynevezett denacifikációs folyamatban. A barát–ellenség tanát a szocializmus leomlása után sok volt marxista is elfogadja. Molnár Sándor (Aleksandar Molnar) 2010-ben Belgrádban *A Nap mítosza és Carl Schmitt árnyéka* címen megjelent bestsellerében azt állította, hogy a 2000. évi rendszerváltás után Szerbia jövőképevel kapcsolatban mind Zoran Đinđić, mind Vojislav Koštunica téziseiben felismerhetőek Carl Schmitt tanai. Mindez igencsak felkavarta a szerbiai politikai és közéletet.

kih voda. Volja dučeova i volja firerova⁶ postaju obrazac za donošenje pravila i zakona, temelj ponašanja i održanja zajednice. Demokratija u fašizmu /nacionalsocializmu je plebiscitarna demokratija. Tako je i **Karl Šmit (Carl Schmitt)**⁷ sladostrasno teoretski opravdavao dolazak nacista na vlast, pa u raspravi *Država, pokret, narod*, razmatrajući pomenute elemente, neophodne za etabliranje nacionalsocializma u Nemačkoj (država, narod i pokret), insistira na predominantnoj ulozi pokreta, odnosno nacističke partije. Pokret-partija je izvor politike, koji vodi državu i narod. Za Šmita je polje politike označeno stanjem *prijatelj-neprijatelj*. A, neprijatelja se mora uništiti! Politika se veže za rat, ako nema pretnje ratom, nema ni politike same.

Jedinstvo zajednice se ostvaruje i monopolom propagande, kao i potpunom kontrolom vaspitnih i obrazovnih institucija. Osnivaju se brojne masovne organizacije, po generacijskom principu, dobu i polu, čime se želi osvariti podrška poretku, ali i kontrola stanovništva. Organizacijom populističkih svečanosti, baziranih na slavnoj prošlosti, nastojao se održavati entuzijazam masa i traj-

---

⁶ Tako Teodor Maunz (Theodor Maunz), stručnjak za ustavno pravo, 1943. godine govori: „Firerovo naređenje je... apsolutni centar današnjeg pravnog poretka“. On sam će tokom 60-ih godina 20. veka postati bavorski ministar za obrazovanje i kulturu. To je, u drugom kontekstu, tvrdio i Adolf Ajhman, na suđenju u Jerusalimu: „firerove reči su imale snagu zakona“ (Führerworte haben Gesetzeskraft).

⁷ Karl Šmit (Carl Schmitt), 1888–1985, jedan od vodećih pravnih teoretičara 20. veka, sa nezaobilaznim aktivnim učešćem u nacističkom pokretu. Prošao kroz proces denacifikacije nakon II svetskog rata. Njegovo učenje, poistovećivanje politike na odnos prijatelj-neprijatelj, biće široko prihvaćeno od strane mnogih bivših marksista posle urušavanja socijalizma u Istočnoj i Srednjoj Evropi. Aleksandar Molnar je u svojevrsnom kontroverznom naučnom bestselleru *Sunce mita i dugačka senka Karla Šmita*, Beograd, 2010. godine, ustvrdio da oba pravca razvoja Srbije posle 2000. godine, kako onaj koji je predlagao Zoran Đinđić, tako i pravac Vojislava Koštunice, imaju svoje uporište u učenje Karla Šmita, što je veoma uzburkalo duhove na javnoj i političkoj sceni Srbije.

különböző korosztályok és nemek számára több szervezetet állítottak fel, mely a támogatáson kívül a lakosság ellenőrzését is segítette. Ugyanezzel a céllal rendezték meg azokat a dicső múltú hagyatkozó populistá ünnepségeket is, amelyek a tömegek lelkesítése mellett a nemzeti egység iránti tartós mobilizációról is gondoskodtak. **Francesco Valentini** minderről a következőket mondja: „Ebből az élménykudarcból keletkezett az arisztokrata földtulajdon és a katonai motívumokhoz való visszalépés. Ez pedig a saját közösség túlzott védelme és tulajdona vonatkozásában a számára idegen dolgokkal kapcsolatban a bizalmatlanság és a gyűlölet alapvető ösztöneit hangsúlyozta. Ide tartozott a hatalom és a zsákmány akarása, az erőszak hirdetése és a »koszos kezek dűhe« is” (Valentini 1982, 300–301. o.).

A fasiszta vagy náci hatalom a gazdasági kríziseket állami gazdasági intervenciókkal, gazdaságserkentő akciókkal, közmunkákkal, fegyverkezéssel és a munkásság szociális jogainak csorbításával oldotta meg. Természetesen nem átalítottak nyílt rablást végezni az elfoglalt országok és népek kárára. Ezt írta le **Aly Goetz Hitler szociális állama – Rablás, faji háború és a nemzeti szocializmus** című könyvében. Hasonlóképpen a legértékesebb műkincseket is elrabolták, mint ahogy azt a **Bret Witter**rel közösen írt *Az örökség őrei titkos hadművelet* című könyvében megjegyezte **Robert M. Edsel**.⁸

II. A szerb fasiszmus

A mi vidékünkön leginkább **Dimitrije Ljotić** személyét szokták a fasiszmus fogalmához kötni. Ljotić a Kar

⁸ R. M. Edsel i B. Viter. 2014. OPERACIJA: ČUVARI NASLEĐA, Beograd.

na mobilizacija u borbi za jačanje nacionalnog jedinstva. **Frančesko Valentini (Francesco Valentini)** na to kaže, „a iz toga proistječe pravo pravcato iskustvo nazadovanja: vraćanje na aristokratsko-zemljišne i vojne motive, isticanje osnovnih instinkata, kao što je pretjerana odbrana vlastite zajednice, isticanje svega onoga što zajednici pripada, nepovjerenje ili bar mržnja prema onome što je strano, želja za vlašću i plijenom, isticanje nasilja, »bijes prljavih ruku«”. (Valentini, 1982: 300-1)

Fašisti/nacisti su ekonomske krize rešavali državnim intervencijama u privredi, podsticanjem privrednog razvoja državnim investicijama, javnim radovima, naoružanjem, kao i potiranjem socijalnih prava radničke klase. Naravno, nisu se libili ni otvorene pljačke porobljenih zemalja i naroda, kako je to ponajbolje opisao **Gec Ali (Goetz Aly)** u knjizi *Hitlerova socijalna država - Pljačka, rasni rat i nacionalni socijalizam*, kao ni od besomučne pljačke navrednijih umetničkih dela, kako je to zabeleženo, između ostalog, u knjizi **Roberta M. Edsela (Robert M. Edsel)**, koju je napisao sa **Bretom Viterom (Bret Witter)**, *Operacija: Čuvari nasleđa*.⁸

II Fašizam u Srbiji

Dimitrije Ljotić je osoba za koju se najviše vezuje termin fašizam u našim krajevima. Organizaciju Zbor Dimitrije Ljotić formira spajanjem tri fašistička pokreta, Jugoslovenske akcije iz Zagreba, Bojovnika iz Ljubljane i

⁸ R. M. Edsel i B. Viter. 2014. OPERACIJA: ČUVARI NASLEĐA, Beograd.

(Zbor) szervezetet a zágrábi Jugoszláv Akció (Jugoslovenska Akcija), a ljubljanoi Katona (Bojovnik) és a nagybecskereki Ébredés (Budenje) fasiszta mozgalmak egyesítésével hozta létre. Az új formáció 1935. január 6-án, a királyi diktatúra bevezetésének az évfordulóján jött létre.⁹ A mozgalom elnöke Ljotić volt, első alelnöke **Juraj Korenić** zágrábi orvos, második alelnöke pedig a ljubljanoi ügyvéd, **Frank Kondore**. A főtitkári teendőket **Velibor Jonić** belgrádi professzor látta el.

A németek igen gyorsan érdeklődni kezdtek az új mozgalom iránt. **Viktor von Heeren** német követ¹⁰ a szervezetnek (a német ügynökök beépítésén kívül) anyagi támogatást is nyújtott. A Kar tagjai elsősorban a konzervatív értelmiség, a harcias tanulóifjúság és az egyetemisták sorából kerültek ki, s támogatták az antidemokratikus rezsimet. Szerbián kívüli tagságát az integratív jugoszlavizmus eszméje mellett elköteleződtek adták. A szervezetet Szerbiában a középosztály, a jobboldali egyetemisták és a hadsereg tagjai támogatták – a horvátok és a szlovének jelenléte elenyésző, többségük szerb volt. Német orientációja és vallási fanatizmusa miatt Ljotić népszerűtlennek számított Szerbiában, magának a Karnak pedig sosem volt tízezernél több aktív tagja. Leginkább Szendrőn (Smederevón) és a vajdasági Volksdeutsch falvakban támogatták¹¹, mivel 1933 után az ott élő németekre is hatott a náci propaganda.

⁹ 1929. január 6-án Sándor király azzal a hivatkozással oszlatta fel a parlamentet, hogy nincs szükség az uralkodó és a nép között közvetítőre. Bevezette a diktatúrát, betiltotta a pártokat, az állam nevét pedig Jugoszláv Királyságra változtatta.

¹⁰ Heeren 1933 és 1941 között látta el Belgrádban tisztségét.

¹¹ Az 1938. december 11-ei választáson a Ljotić névvel fémjelzett Jugoszláv Nemzeti Mozgalom 30.734 szavazatot kapott. Ez az egyszázalékos támogatottság nem volt elég ahhoz, hogy a 373 helyes parlamentben mandátumot szerezzen.

Budenja iz Petrovgrada (današnji Zrenjanin). Osnovan 6. januara 1935. godine, na godišnjicu uvođenja Šestojanuarske diktature⁹. Predsednik pokreta je bio Dimitrije Ljotić, prvi potpredsednik **Juraj Korenić**, lekar iz Zagreba, drugi potpredsednik **Frank Kondore**, advokat iz Ljubljane. Generalni sekretar je bio **Velibor Jonić**, profesor iz Beograda.

Nemci su se brzo zainteresovali za pokret. Nemački ambasador u Jugoslaviji **Viktor fon Heren (Viktor von Heeren)**¹⁰, pružao je finansijsku potporu pokretu i u njega ubacivao nemačke agente. Članovi Zbora su bili konzervativni intelektualci, pristalice nedemokratskog režima, ratoborni učenici i studenti. Izvan Srbije su to bili mladi ljudi integralne jugoslovenske orijentacije. Zbor je podršku dobijao u Srbiji od gradske srednje klase, desničarskih studenata i pripadnika vojske. U članstvu Zbora su bili uglavnom Srbi, uz neznatno učešće Hrvata i Slovenaca. Ljotić je bio dosta nepopularan u Srbiji zbog svojih pronemačkih simpatija i verskog fanatizma. Zbog tog fanatizma su ga i zvali „Mita Bogomoljac”. Zbor nikada nije imao više od 10.000 aktivnih članova, podršku je imao u Smederevu i u folksdojčerskim krugovima u Vojvodini¹¹, koji su sami bili izloženi nacističkoj propagandi od 1933. godine.

Pokret Zbor je odbacivao individualizam i parlamentarnu demokratiju, tražio je da se Jugoslavija ujedini oko jednog vladara, povratak verskim i kulturnim tradicijama,

⁹ Šestog januara 1929. godine, kralj Aleksandar je raspustio parlament sa izgovorom da između njega i naroda ne treba da ima posrednika! Zaveo je diktaturu, zabranio rad partijama i preimenovala ime države u Kraljevinu Jugoslaviju.

¹⁰ Bio je ambasador u Beogradu od 1933. do 1941. godine.

¹¹ Tako je na izborima od 11. decembra 1938. godine, Jugoslovenski narodni pokret, na čelu sa D. Ljotićem dobio 30.734 glasa, ili 1%, što mu nije donelo ni jedno mesto u parlamentu, koji je imao 373 mesta.

A Kar elutasította az individualizmust és a parlamentaris demokraciát. Azért szállt síkra, hogy az országot az uralkodó személyével egyesítsék, és szorgalmazta a vallási, kulturális hagyományokhoz való visszatérést. A korporáció alapuló centralizált államot a keresztény tanítások és a tradicionális értékek mindennapi ápolása szerint képzelte el. A szervezet azt az álláspontot képviselte, hogy a délszlávok egyesülése történelmi és politikai szükségszerűség volt, ezért a szerbek, a horvátok és a szlovének „*vérkötéléket és közös sorsot*” alkotnak. Jugoszlávia felett egyszersmind természetesen Szerbiának kell dominálnia. Ez az alakulat lett végül az egyetlen olyan politikai opció, amely az antiszemitizmust és a xenofóbiát is a zászlajára tűzte. Ljotić és a Kar tézisei **Lev Tolsztoj**¹², **Charles Maurras**¹³, **Blaise Pascal**¹⁴ és a konzervatív **Edmund Burke**¹⁵ tanainak egyvelegeként a fanatikus vallásosságon és a patriarchális nevelésen alapultak.

Ljotić szerint a „*modern kori emberiség*” drámája azért következett be, mert a világ eltévedett, s ennek oka az volt, hogy társadalmi felépítése az individualista gondolatok és az azzal járó demokrácia, kapitalizmus, marxizmus és az ateizmus glorifikálásán alapult. Mindezt a francia „burzsoá” forradalom volt a hibás, melyben az individualizmus gondolata, s majd annak legveszélyesebb meg-

¹² Lev Nyikolajevics Tolsztoj (Лев Николаевич Толстой) (1828–1910) orosz író és misztikus

¹³ Charles Maurras (1868–1952) francia filozófus, politikus és közaktivista. A németekkel való együttműködés miatt a második világháború után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

¹⁴ Blaise Pascal (1623–1662) francia fizikus, matematikus és filozófus

¹⁵ Edmund Burke (1729–1797) politikai elmélkedő és filozófus, a francia forradalom nagy ellenzője. Legfontosabb műve az 1790-ben írt *Töprengések* a francia forradalomról.

vrácanje hrišćanskaom učenju, tradicionalnim vrednostima i negovanje korporativizma, centralistički organizovanu državu. Insistirali su na stavu da je ujedinjenje Južnih Slovena bila istorijska i politička neminovnost, da Srbi, Hrvati i Slovenci dele *krvnu vezu i osećanje zajedničke sudbine*. Naravno, Jugoslavijom treba da dominira Srbija. Zboraši su promovisali antisemitizam i ksenofobiju, kao jedina politička partija toga vremena. Stavovi i učenje Ljotića i Zbora, utemeljeni su u fanatičnom religioznom osećanju i patrijarhalnom vaspitanju, sa uticajima **Lava Tolstoja (Лев Николаевич Толстой)**¹², **Šarla Morasa (Charles Maurras)**¹³ i **Bleza Paskala (Blaise Pascal)**¹⁴, te na konzervativizmu **Edmunda Berka (Edmund Burke)**¹⁵, i njegovoj kritici *Francuske buržoaske revolucije*.

Po Ljotiću, drama „savremenog čovečanstva” se događa jer je svet zalutao, društvena arhitektura je zasnovana na glorifikovanju individualističke misli i pratećih derivata, demokratije, kapitalizma, marksizma i ateizma. Krivac za to je Francuska buržoaska revolucija, s kojom je trijumfovala individualistička misao, čiji je najopasniji oblik i izraz marksizam. Porodica, čija je osnova brak, i nacija, čija je osnova porodica, osnova su države. Prosperitetna zajednica je osnova za napredak jedinke; osnova za napredak zajednice je moral. Zato trista moralno besprekornih ljudi mogu i treba da upravljaju državom.

¹² Lav Nikolajevič Tolstoj, 1828-1910. Veliki ruski pisac i mistik.

¹³ Šarl Moras, 1868–1952. Francuski filozof, političar i javni delatnik. Zbog saradnje sa nemačkim okupatorom posle II svetkog rata osuđen na doživotni zatvor.

¹⁴ Blez Paskal, 1623–1662. Francuski fizičar, matematičar i filozof.

¹⁵ Edmund Berk, 1729–1797. Politički teoretičar i filozof. Veliki protivnik francuske revolucije. Najvažnije delo *Razmišljanje o revoluciji u Francuskoj* iz 1790. godine.

jelenési formája, a marxizmus nyert teret. Teóriájában a család volt a házasság alapja, s ebben az összefüggésben a nemzet és az állam alappillére is. Úgy vélte, hogy az egyén boldogulását az a jóléti közösség szavatolja, amelyben a közösség fejlődése a morálon alapul. Ezért az államot háromszáz, morálisan megkérdőjelezhetetlen személynek kell irányítania.

Ljotić önmagát nem tartotta fasisztának, mert úgy vélte, hogy a fasizmus az olasz társadalom jellegzetessége, a nemzetiszocializmus pedig a németé. Ettől függetlenül az ellenőrzése alatt álló sajtó következetesen védte a fasiszta/nemzetiszocialista rezsimeket a különféle támadásoktól. Ljotićnak a zsidókkal kapcsolatos véleményéből az antionizmus és a judeofóbia sugárzott. Nem vonta kétségbe a *Cion bölcséinek jegyzőkönyve* hitelességét sem, s arról is meg volt győződve, hogy valóban létezik egyfajta zsidó összeesküvés a világuralom megszerzésére. Ettől függetlenül nem tartotta szükségesnek a zsidó értelmiség szétverését, Maurras hatására megelégedett a zsidók világuralmi terveinek megsemmisítésével.

Jugoszlávia szétesése után Ljotić kapcsolatba került a megszálló német hatóságokkal, melyek Szerbiában a civil közigazgatás felállítására törekedtek. Népszerűtlensége miatt Ljotić nem is vállalt szerepet a (báb)kormányban, helyette a Kar két tagja került be. 1941-ben azonban reakciós nézetei egyre inkább kifejezésre jutottak. A Kar új ideológiája ekkor már a pravoszláv (ortodox) tanokon alapult. Ljotić úgy vélte, hogy a Szovjetunió végső célja „a nemzeti és a keresztény gondolat megsemmisítése, melynek sikere után bekövetkezne a zsidók uralma a nemzetek felett”. A németek nem csak emiatt bíztak benne. A Kar ja-

Ljotić sebe nije smatrao fašistom, jer je smatrao da je fašizam karakterističan za italijansko društvo; kao i nacional-socijalistički pokret za nemačko društvo, mada je njegova štampa permanentno branila fašističke režime od raznih napada. Kada se govori o stavu prema Jevrejima, on je bio judeofobičan i anticionista. Apsolutno nije sumnjao u autentičnost *Protokola sionskih mudraca* i postojanja tajnog jevrejskog plana za vladanje svetom. Ali, smatrao je da ne treba da se razbijaju jevrejske glave, nego da se uništavaju jevrejski planovi, gde se ogleda uticaj Morasa.

Nakon raspada Jugoslavije, Ljotić se povezuje sa nemačkim okupacionim vlastima, koje su nameravale da oforme lokalnu civilnu vlast, Komesarsku upravu, za Srbiju. Usled velike lične nepopularnosti, sam nije ušao u ovu vladu, ali su zato u nju ušla dva člana Zbora. Tokom 1941. godine, Ljotićevi reakcionarni stavovi su sve izraženiji. Za Zbor je predvideo novu ideološku osnovu, zasnovanu na pravoslavnim načelima. Ljotić naglašava da je krajnji cilj Sovjetskog Saveza „uništenje narodnog i hrišćanskog reda, posle čega bi sledila vladavina Jevreja nad svim narodima”. Ne samo zbog toga, Nemci su verovali Ljotiću više nego ijednoj ličnosti u okupiranoj Srbiji. Zboraši su predložili formiranje Srpske dobrovoljačke komande, jedinica koje su se borile protiv komunista, partizana. Nemci su im dali dozvolu za osnivanje odreda, koji je bio naoružan od strane nemačke vlasti. Ovi bojovnici su učestvovali „u borbi protiv komunističke opasnosti”, sa oko 3.500 naoružanih ljudi. Takođe, oktobra 1941. godine, odredi SDK su učestvovali u kragujevačkim događajima.¹⁶ Sam Ljotić nikada

¹⁶ Događaji vezani za hvatanje i streljanje više hiljada građana Kragujevca, među kojima i više stotina đaka kragujevačkih škola, u znak odmazde za ubijene nemačke vojnike.

vaslatot tett rá, hogy állítsák fel a Szerb Önkéntes Parancsnokságot, melynek csapatai deklaráltan a kommunisták és a partizánok ellen indultak volna harcba. A németek ezt jóváhagyták, az egységeket pedig fel is fegyverezték. Így a mintegy 3500 főt számláló alakulat a „*a kommunista veszély*” ellen lett bevetve. 1941 októberében az SDK (Srpska Dobrovoljačka Komanda – Szerb Önkéntes Parancsnokság) a kragujevaci eseményekben is részt vett.¹⁶ Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Ljotićnak politikai opciójával és ideológiájával sosem sikerült a szerbek körében jelentős támogatásra szert tennie. A németekkel való együttműködés és a kragujevaci eseményekben való részvétel miatt pedig egységeivel együtt még a nép haragját is kivívta.

A németek anyagi támogatásával 1941. október 22-én szabadkőműves-ellenes kiállítást rendezett. Ennek az volt a célja, hogy feltárja a zsidók szabadkőműves tevékenységet, illetve azt a kommunista összeesküvést, amely a világhatalom megszerzésére irányult. A sajtó minderről igen kedvezően tudósítva azt hangsúlyozta, hogy „*a szerb nép ősellensége a zsidó, s a szerbeknek nem kellene arra várniuk, hogy a németek kezdjék meg a zsidók elüldözését*”. Ljotić „*következetessége*” jeléül az általa szerkesztett lapnak a *Mi Harcunk* címet adta, melynek a „*sugárzó mintája*” Hitler könyve, a *Harcom (Mein Kampf)* volt. A cikkek szerzői a kiművelt egyetemisták, tanítók, ügyvédek és mérnökök köréből kerültek ki. Ez a csapat 1941 és 1944 között mintegy ötven antiszemita publikációt jelentetett meg. Ljotić közben a legtöbb figyelmet a szerb *Hitlerjugend* megteremtésére szentelte, s német mintára fel is állította az úgynevezett *Munkaszolgálat (Radna služba)* ifjúsági szervezetet.

¹⁶ Megtorlásul a meggyilkolt német katonáért Kragujevacon több ezer polgárt, köztük több száz iskolás gyermeket végeztek ki.

svojom političkom opcijom i izgrađenom ideologijom nije uspeo da pridobije značajniji deo srpskog naroda. Čvrstim vezama sa okupatorom i učešćem u kragujevačkim događajima, njegove jedinice su u narodu postale omražene.

Ljotić je organizovao antimasonsku izložbu uz nemačku finansijsku pomoć 22. oktobra 1941. godine. Ista je imala za cilj razotkrivanje judeomasonske i komunističke zavere, kojoj je svrha vladavina svetom. Glasila toga doba su pohvalno izveštavala o istoj, prenoseći stav da su „Jevreji drevni neprijatelji srpskog naroda“, te da „Srbi ne bi trebalo da čekaju Nemce da počnu istrebljenje Jevreja”. Ljotić je u svojoj *doslednosti* dao i svojim novinama ime *Naša borba*, imajući *svetli uzor*, ime Hitlerove knjige, *Moja borba (Mein Kampf)*. Autori članaka su bili dobro obrazovani, iz reda studenata, učitelja, advokata i inženjera. Tako su zajedno sa Ljotićem objavili oko pedeset antisemitskih dela između 1941. i 1944. godine. Naravno, Ljotić je punu pažnju posvećivao i stvaranju svojevrsnog *Hitlerjugenda*, pa je osnovao Radnu službu, omladinsku organizaciju, sličnu svome nemačkom uzoru.

Ljotićevi Srpski dobrovoljački odredi, tokom 1942. godine su preimenovani u Srpski dobrovoljački korpus i stavljeni pod neposrednu komandu nemačkih generala. Od Nemaca je SDK dobijao oružje, municiju i hranu, potvrđujući činjenicu da su bili jedina grupa Srba pod oružjem kojima su Nemci verovali tokom rata. Često su bili hvatani za hrabrost i pomaganje Gestapou u pronalaženju i prikupljanju Jevreja. Uhvaćene Jevreje i pristalice NOB su slali u logor na Banjici. Ljotićevi borci su bili fanatici, uz polaganje zakletve da će se boriti do smrti protiv komunisti, partizana i četnika; oficiri su bili iz bivše jugoslovenske vojske ili žandarmerije. U njihovim redovima je moral bio

Ljotić csapatait 1942-ben Szerb Önkéntes Alakulat névre keresztelték át, s közvetlenül a német parancsnokságnak rendelték alá. Ezt az egységet szintén a németek látták el fegyverrel, municióval és még élelemmel is, ami azt támasztja alá, hogy Berlin maximálisan megbízott benne. Sőt, az alakulat a bátorságának, illetve a zsidók összegyűjtésében a Gestapóval való együttműködésének köszönhetően még dicséretben is részesült. A foglyul ejtett zsidókat és az úgynevezett Népfelzabardító Mozgalom tagjait a banjicai koncentrációs táborba vitték. Ljotić katonái fanatikusak voltak, arra esküdtek fel, hogy harcolni fognak a kommunisták, a partizánok és a csetnikek ellen. A tisztek az egykori jugoszláv hadsereg és a csendőrség kötelékéből kerültek ki. Ezekben a csapatokban nagy morál uralkodott. Az egységeknek külön oktatótiszteik voltak, s a partizán gyakorlathoz hasonlóan itt is szolgáltak politikai biztosok, akiknek a kiképzésen kívül az elsődleges feladata a harci szellem növelése volt. Ezek a csapatok Ljotić „*politikai és filozófiai kiáltványainak*” a valóságba történő átültetéséért harcoltak, és rá mint „*vezérsillagra*” tekintettek. Maga Ljotić ragaszkodott hozzá, hogy katonái higgyenek Istenben, és imádkozzanak. Úgy vélte, hogy a katonai vereségek a hűség és a hit hiánya, illetve Isten nevének káromlása miatt következtek be. Ugyancsak zavarta az alkoholfogyasztás, az eluralkodó szerencsejátékok, a szexuális dekadencia s a fölösleges, túlzott erő alkalmazása.

1944-ben, a partizánok szerbiai előretörésekor nagy nehézségek árán, de végül sikerült egyesíteni a különféle reakciós, nacionalista formációkat¹⁷ – Ljotić katonáit és a csetnikalakulatokat. Mindent összevetve ez a fordulat végül nem késleltette Belgrád és Szerbia felszabadítását. Dimitrije Ljotić Milan Nedićtyel¹⁸ együtt 1944. október 4-én hagyta el a szerb

¹⁷ Az egyezés ellenére a terepen a Ljotić-pártiak és a csetnikek között folytatódta az összetűzések.

¹⁸ Milan Nedić (1878–1946) a „szerb kormány miniszterelnöke” 1941. augusztus 29-e és 1944. október 4-e között. 1946. január 1-jén a brit katonai hatóságok kiadták Jugoszláviának, majd a börtönben öngyilkosságot követett el.

visok, imali su oficire-prosvetare, slično partizanskoj praksi političkih komesara, sa zadatkom učenja i indoktrinacije vojnika i podizanja morala. Sam Ljotić je bio „zvezda vodilja” ovih jedinica, koje su se borile za ostvarenje njegovih „političkih i filozofskih proglaša”. Ljotić je insistirao da vojnici u ovim jedinicama veruju i poštuju Boga, tražeći da se redovno mole, jer je uzrok njihovih poraza u borbama posledica slabe pobožnosti i vere komandanata, te čestog psovanja Božjeg imena. Takođe, bio je nezadovoljan upotrebom alkohola, kocke, kao i seksualnom dekadencijom među dobrovoljcima, te nepotrebnim nasiljem tih jedinica.

Prodorom partizanskih jedinica u Srbiju, 1944. godine, dolazi do teškom mukom namentnutog ujedinjenja svih reakcionarnih, nacionalističkih formacije protiv partizana¹⁷, ljotićevskih bojovnika i raznih četničkih formacija, što nije mnogo odložilo oslobođenje Beograda i cele Srbije od okupatora i domaćih kvinsliških jedinica. Dimitrije Ljotić je 4. oktobra 1944. godine, zajedno sa **Milanom Nedićem**¹⁸, 300 vladinih zvaničnika i nemačkim zvaničnicima pobegao iz Beograda. Fašizam/nacionalsocijalizam je vojnički pobeđen u Srbiji, kao i njegovi domaći epigoni. U prvom redu, Dimitrije Ljotić i njegov Zbor. U bekstvu će i poginuti, želeći da se dokopa zapadnih saveznika, da i njima ponudi svoju saradnju u borbi protiv komunista. Vladika **Nikolaj Velimirović**¹⁹ će mu održati posmrtno

¹⁷ Bez obzira na sporazum, povremeni sukobi na terenu između ljotićevaca i četnika su se nastavili.

¹⁸ Milan Nedić, 1878–1946, predsednik srpske vlade od 29. avgusta 1941. do 4. oktobra 1944. godine. Prvog januara 1946. godine, britanske vojne vlasti su ga izručile Jugoslaviji. U zatvoru je izvršio samoubistvo.

¹⁹ Vladika Nikolaj, Ohridski i Žički (svetovno Nikola Velimirović; 1881–1956), bio je istaknuti teolog Srpske pravoslavne crkve i govornik, otuda je nazivan Zlatousti. Nikolaj Velimirović je kanonizovan za sveca SPC, 2003. godine.

fővárost. A fasizmus/nemzetiszocializmus és hazai epigonjai ezzel vereséget szenvedtek. Elsősorban Ljotić és az ő Kara. Ljotić ekkor a nyugati szövetségesek felé vette az irányt, s abban bízott, hogy szolgálataira még szükség lesz a kommunizmus elleni harcban. A menekülés során veszítette életét. Halotti beszédét **Nikolaj Velimirović** püspök¹⁹ tartotta meg, hangsúlyozva, hogy „*a szerb nemzet leghűségesebb fia, a politikus a kereszttel, a keresztény nacionalizmus ideológusa*”, s „*nevét mélyen bevészte a szent politika köreibe.*”

III. A holokausz

A holokausz (a görög holokautóma (ὁλόκαυστον) szóból ered: „teljesen elégetett” áldozat (vallás), héber terminusa a **Soa** vagy Soá, melynek jelentése a teljes pusztulás, kiirtás, az a fogalom, amellyel a második világháború alatt megsemmisített több mint hatmillió zsidó sorsát szokták megjelölni. Arra a kísérletre utalt, amely a zsidó nép teljes megsemmisítését tűzte ki célul. A holokausz az emberiség történelmének egyedülálló népiirtása. Magát a szót először az egykori Nyugat-Németország protestáns egyházainak Tanácsa alkalmazta, csak később lett a köznyelv része. Alapvetően a zsidók elleni pogromok, illetve a judaizmus ideológiáját elutasító tevékenységekhez kötődik. Ez a folyamat lényegesen különbözik a többi náci gyilkosságtól. Gyökerei a katolikus civilizációs gondolkodás több évszázadára – az antiszemitizmusig nyúlnak vissza.

A nácik számára Németországban ez volt az az alapeszköz, amely révén terjeszthették rosszindulatú és kirekesztő

¹⁹ Nikolaj püspök (Nikola Velimirović 1881–1956) a szerb pravoszláv egyház kiemelkedő teológusa és prédikátora, akit emiatt Aranyszájúnak neveztek. 2003-ban a szerb pravoszláv egyház szentté avatta.

szó, kazavši za njega da je bio „najodaniji sin Srpstva”, „političar sa krstom”, „ideolog hrišćanskog nacionalizma”, duboko „zašao u krugove svetske politike”.

III Holokaust

Holokaust (grčki – *olokauston*: *potpuno spaljen*, od prefiksa *olo* i *kauston*, spaljen) ili **Šoa** (hebrejska reč, znači – *nevolja, uništavanje*) je pojam kojim se imenuje fizičko uništenje preko šest miliona Jevreja tokom Drugog svetskog rata. Termin označava pokušaj sveukupnog uništenja jevrejskog naroda. Kao takav Holokaust je jedinstveni primer genocida u istoriji. Reč *Holokaust* je za taj genocid upotrebio crkveni sabor protestantskih crkava nekadašnje Zapadne Nemačke. Vremenom je ušao u upotrebu i danas je to osnovno značenje reči. Isključivo je vezan za aktivnosti i radnje koje osvetljavaju intenzitet mržnje prema Jevrejima, na procese ideološke osude judaizma, što se uveliko razlikuje od aktivnosti umesrenih prema inim nacističkim žrtvama. Svoje korene ima u viševekovnoj tradiciji mišljenja unutar hrišćanske civilizacije – poznate kao antisemitizam.

Nacistima u Nemačkoj je antisemitizam bio osnovno sredstvo širenja svoje zloćudne i izopačene ideologije²⁰. Sama Nemačka je predstavljena kako stoji na braniku sveta protiv „jevrejske opasnosti”, „svetskog jevrejstva”, koji

²⁰ Glavni je ideolog nacističke partije bio Alfred Rozenberg, 1893–1946. Svoje stavove je izložio u knjizi *Mit dvadesetog stoljeća*, 1930. godine. Od 1941. godine je bio ministar za istočne teritorije, koje je podvrgao „germanizaciji”. Obešen na osnovu presude Nirnberškog suda.

ideológiájukat.²⁰ Németországot itt olyan színben tüntették fel, mint a kapitalista államokat már elfoglaló és a szovjet kommunizmust létrehozó „zsidó veszedelem és a világzsidóság” ellen a föld védelmében egyedül ellenálló szubjektumot. Így lett aztán az antiszemitizmus az egész propagandagépezet vezéreleme, mely a náci harcot összekötötte a kommunizmussal és a kapitalizmussal szemben is, vagyis az Egyesült Királysággal, az USA-val és a Szovjetunióval. A náciknak a „nemzetközi zsidósággal” kapcsolatos tanában az „összeesküvés-elmélet” volt a vezérmotiváció, mely azt hirdette, hogy a világban történő események mögött valójában mindenütt a zsidók állnak, akik a háttérből mozgatják a szálakat, rákényszerítik akarataikat a népekre, az államokra, azokat kirabolják, és végül áldozataikat saját rabjaikként használják fel. Vagyis a végletekig leegyszerűsítve: mindenért a zsidók a hibásak! Szerencsére itt van Németország és az ő Fűhrere, valamint a náci (fasiszta) mozgalom, mely majd megszabadítja az emberiséget ettől a zsidó rémálomtól. A zsidók ellen foganatosított összes intézkedés jogos tehát, mert a gonoszt ki kell irtani. Itt és most csak röviden vázoljuk fel a holokauszthoz vezető út állomásait²¹:

1933.
január 30.: Hitler kancellári kinevezése
március 22.: az első koncentrációs tábor felállítása a München melletti Dachauban
április 1.: a zsidó boltok és üzletek elleni bojkott kezdete
május 9–10.: az első könyvégetési akció a berlini Humboldt Egyetemen
szeptember 13.: a fajelmélet megjelenése a német iskolákban

²⁰ A náci párt főideológusa Alfred Rosenberg (1893–1946) volt. Téziseit 1930-ban publikálta A XX. század mítosza kötetben. 1941-től a keleti területek minisztere volt, ő felelt a „germanizálásért.” A háború után a nürnbergi perben halálra ítélték, majd felakasztották.

²¹ Bővebben lásd: Todorić, G. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (kézirat), Novi Sad/Újvidék.

su zaposeli kapitalističke države, ali i stajali iza ostvarenje komunizma u SSSR-u. Tako je antisemitizam bio vezivni element cele propagandne konstrukcije, spajajući nacističku borbu protiv komunizma i kapitalizma, odnosno, protiv Velike Britanije, SAD i Sovjetskog Saveza. Nacističko učenje, upotrebljavajući izraz „međunarodno jevrejstvo”, stvara propagandni motiv - „teoriju zavere”, gde se kazuje da Jevreji stoje u pozadini svih svetskih događanja, vuku konce iz potaje, nameću čitavim narodima i državama svoje nazore, pljačkaju ih, koriste sve za svoje mutne rabote. Znači, Jevreji su krivi za sve! Na sreću, tu je Nemačka, njen firer i fašistički pokret, koji će osloboditi celokupno čovečanstvo jevrejske noćne more. Sve mere koje će se preduzeti protiv Jevreja su opravdane, jer se to zlo mora iskoreniti. Ovde ćemo se ukratko osvrnuti na neke od događaja vezanih za holokaust²¹:

1933. godine
– 30. januar, Hitler postaje nemački kancelar;
– 22. mart, osnovan koncentracioni logor Dahau u blizini Minhena;
– 1. april, počinje bojkot jevrejskih radnji i poslova koje vode Jevreji;
– 9-10. maj, akcija spaljivanja knjiga ispred Humboldtovog univerziteta u Berlinu;
– 13. septembar, rasna teorija u nemačkim školama;

1935. godine
– Doneti Nirnberški zakoni;

1937. godine
– Organizuje se Izložba degenerisane umetnosti;

²¹ Pogledati više u: G. Todorić. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (rukopis), Novi Sad

1935.

A nürnbergi törvények meghozatala

1937.

Az *Elfajzott művészet (Entartete Kunst)* kiállítás megszer-
vezése

1938.

március 13.: az Anschluss, Ausztria Németországhoz való
csatlóása²²

július: Az eviani konferencián elfogadják azokat a kvótá-
kat, amelyek a Németországból menekülő zsidók számára
állítottak fel. Sok állam viszont idővel csökkentie ezeket a szá-
mokat. A Saint Louis hajót például kilencszáz menekülttel a
fedélzetén fordították vissza az amerikai hatóságok.

szeptember 27.: a zsidó ügyvédek munkájának betiltása

október 5.: a német zsidók útlevelének J betűvel való meg-
jelölése

október 28.: Németországból 17 000 lengyel származású zsidót
utasítottak ki, akiknek a többségét azonban a határon internálták,
mert Lengyelország nem volt hajlandó a befogadásukra.

november 7–10.: A **Grynszpan**²³-affér és a kristályéjszaka.
7500 üzlet kirakatát törték be, két zsinagógát felgyújtottak Német-
országban. Mintegy 20 000 zsidó férfit hurcoltak el a táborokba.

1942.

január 20.: A wannseei konferencia Berlin mellett. Itt vi-
tatták meg a zsidókérdés végleges megoldását (*die Endlösung
der Jugendfrage*).²⁴

²² Végérvényesen sosem lett tisztázva a kérdés, hogy Ausztria végül önként csat-
lakozott-e a Reichhoz, vagy az országot Hitler első áldozatának kell tekinteni.

²³ A tizenhét éves Herschel Grynszpan 1938. november 7-én a párizsi német
követségen meggyilkolta Ernst von Rott követségi harmadtitkárát. Ez volt a már
régóta várt kristályéjszaka megkezdésének hivatkozási alapja.

²⁴ A Reinhard Heydrich vezetésével megtartott megbeszélések során szüle-
tett meg a döntés az európai zsidóság tervszerű és szisztematikus kiirtásáról.
Nem sokkal később elkezdték kiépíteni a haláltáborokat, és megindult a zsidók
„nagyüzemi” megsemmisítése.

1938. godine

– 13. mart, Anšlus Austrije²²;

– U julu, na konferenciji u Evijanuu, utvrđuju se kvote za
prihvatanje izbeglica iz Nemačke. Mnogo zemalja želi da
ublaži svoje propise o useljavanju. Brod *Sent Luis*, sa 900
izbeglica, vraćen je iz Amerike u Nemačku;

– 27. septembar, zabranjuje se rad jevrejskim advoka-
tima;

– 5. oktobar, pasoši nemačkih Jevreja obeleženi slovom J;

– 28. oktobar: 17.000 Jevreja poljskog porekla vraćeno
je iz Nemačke u Poljsku. Većina njih internirana je u logor
na granici, pošto Poljska nije bila spremna da ih primi;

– 7-10. novembar, afera **Grynszpan**²³ i Kristalna noć.
Razbijeno je 7.500 radnji, zapaljene su sve sinagoge u Ne-
mačkoj, 20.000 jevrejskih muškaraca je odvedeno u logore.

1942. godine

– 20. januar, Vanze kraj Berlina, Konferencija *Staats-
sekretar-a* (državni podsekretari). Ostala je upamćena kao
Konferencija u Vanzeu - konačno rešenje Jevrejskog pita-
nja (*die Endlösung der Judenfrage*).²⁴

²² Nikada do kraja nije apsolvirano pitanje, da li je Austrija dobrovoljno ušla u
sastav nemačkog rajha, ili je bila prva žrtva Hitlerovog režima?

²³ Herschel Grynszpan, sedamnaestogodišnjak, ušao je 7. novembra 1938. godi-
ne u nemačku ambasadu u Parizu i ubio trećeg sekretara, Ernsta fon Rota. To
je bio, od ranije očekivani, „okidač” za Kristalnu noć.

²⁴ Pod predsedavanjem Rajnharda Hajdriha doneta je odluka da se planski i
sistematski uništi celokupna populacija evropskih Jevreja. Započinje se sa iz-
gradnjom logora smrti, čemu je sve podređeno, započinje industrijalizovano
ubijanje celokupnog jevrejskog naroda.

Itt és most **Gordana Todorović**²⁵ kutatásaira hivatkozva szeretnénk rámutatni a holokauszt és a többi népirtás közötti különbségekre:

– A holokausztban fontosabbak voltak az ideológiai indokok a pragmatikus (gazdasági, területi stb.) megfontolásoknál

– A holokauszt globális méreteket öltött (területileg nem volt korlátozva)

– A teljes megsemmisítés volt a cél – a náciak számára minden zsidó célpont volt.

IV. A holokauszt Szerbiában

„A zsidókérdésben csak egyetlen megoldást ismerek: ki velük! Amíg egyetlenegy zsidó is él ebben az országban, vagy beszélni tud a szerbekkel, vagy amíg a szerbek őket sajnálják, addig itt nem lesz béke.”

(Milan Nedić)

A megszállt Szerbiában a holokauszt a zsidók és a romák szisztematikus megsemmisítése volt, a szerb náciak ösztönzésével, az első világháborús hős, Milan Nedić tábornok és a Quisling-kormány vezetésével.²⁶ A hatalomátvétel után Nedić azonnal hatékony rasszista akciót indított a zsidók és a romák ellen. Nagyon gyorsan átvették

²⁵ Bővebben lásd: Todorović, G. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (kézirat), Novi Sad/Újvidék.

²⁶ Ettől függetlenül Nedić képe azzal a megjegyzéssel van – kiemelt helyen – kifüggesztve a kragujevaci gimnáziumban, hogy az intézet „híres diákja” volt! Vojislav Koštunica miniszterelnöksége alatt Nedić képe a miniszterelnöki hivatalban is ki volt akasztva arra a falra, amely a szerb kormányfőket mutatta be. Természetesen elmaradt annak az ismertetése, hogy a kormányalakításra melyik választáson is szerzett mandátumot, illetve azzal sem foglalkoztak, hogy ki és mi adta a legitimitását. A szerb kormány elnöke, Koštunica, az alkotmányjog szakértője mindezzel nem foglalkozott.

– Ovde ćemo, sledeći istraživanje **Gordane Todorović**²⁵, ukazati na razliku između Holokausta i ostalih genocida kroz istoriju:

– Ideološki razlozi su važniji od pragmatičnih (ekonomski, teritorijalni i drugi);

– Holokaust je imao globalni karakter (nije bio prostorno ograničen);

– Planirano je totalno uništenje – nacistima su meta bili SVI Jevreji.

IV Holokaust u Srbiji

„Ja znam samo jedno rešenje za jevrejsko pitanje: napolje sa njima. Sve dotle dok je i jedan Jevrejin u zemlji, ili dok može da govori sa Srbima, ili dok ga Srbi mogu žaliti, sve dotle nema mira u zemlji”.

(Milan Nedić)

Holokaust u okupiranoj Srbiji je bio sistematsko uništavanje Jevreja i Roma, podstaknuto od strane nemačkih nacista u Srbiji, pod upravom junaka iz Prvog svetsko rata, đenerala Milana Nedića i njegovog kvislinškog režima²⁶. Neposredno po preuzimanju vlasti, Nedićeva je vlada za-

²⁵ Vidi: G. Todorović. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (rukopis), Novi Sad

²⁶ Bez obzira na to, slika Milana Nedića stoji svečano istaknuta u Kragujevačkoj gimnaziji, sa obrazloženjem da je on bio „znameniti đak” iste! Za vreme mandata predsednika Vlade Republike Srbije, dr Vojislava Koštunice, Nedićeva slika se nalazila istaknuta u predsedništvu Vlade Srbije, sa slikama predsednika vlada Srbije kroz istoriju, sa obrazloženjem da je on bio predsednik Vlade Srbije. Naravno, izostalo je objašnjenje, na kojim je izborima dobio mandat da sastavi vladu, odnosno, ko mu je stvorio legitimitet. Time se predsednik vlade, stručnjak za ustavno pravo, nije zamarao.

a rassista törvényeket²⁷ és a náci Németország gyakorlatát is. A legtöbb zsidót a Belgrád melletti Sajmište²⁸ koncentrációs táborban gyilkolták meg. Sokan a Vöröskereszt niši táborában vagy Európában haltak meg. Nedić volt a Quisling-kormány feje, önmagát pedig a „szerb Pétainnak”²⁹ nevezte, s az egész állami apparátust a nácik rendelkezésére bocsátotta. Különösen a rendőrség tűnt ki, mely a zsidók elfogásában teljes mértékben a nácik szolgálatába állt. Ez a munka olyan jól sikerült, hogy 1942 augusztusában Szerbiát az európai országok első körében nyilvánították „*Judenfrei*”-jé³⁰. A zsidók letartóztatását és bebörtönzését már 1941 áprilisában, közvetlenül a német megszállás után megkezdték. A tömeges letartóztatások és internálások 1941 augusztusában indultak meg. Ezekben az akciókban különösen kitűnt az úgynevezett „*Nedić-kormány*”, melynek rendőrsége és csendőrsége nagy hatékonysággal segítette a nácikat.

A partizán ellenállás felerősödésével, 1941 őszén magas rangú német tisztek azt követelték, hogy a zsidókat és a romákat túszként használják fel. Azért őket, mert a német vélekedés szerint ez a két csoport veszélyeztette a közrendet és a békét. 1941 októberében **Franz Friedrich Böhme**³¹, a Wehrmacht szerbiai parancsnoka „*megtörlási intézkedéseket*” vezetett be. Ezek értelmében minden

²⁷ nürnbergi törvényeket

²⁸ Bővebben lásd: Byford, J. 2011. STARO SAJMIŠTE – Mesto sećanja, sporenja i zaborava, Beograd/Belgrád.

²⁹ Henri Philippe Pétain marsall szintén az első világháború hőse volt. 1940 és 1944 között a Vichy-Franciaország elnöke volt. Franciaországban árulónak tartják, neve összeforrt Quislingéval.

³⁰ A nácik ezt a szót alkalmazták azokra a területekre, amelyeket „megtisztítottak” a zsidóktól.

³¹ Franz Friedrich Böhme (1885–1947) német tábornok. 1941. szeptember 16-ától 1941 októberéig Szerbia teljhatalmú parancsnoka. Ebben az időszakban a civil lakosság körében tömeges kivégzésekre került sor. A nürnbergi perben ítélték feletle, ekkor követett el öngyilkosságot.

počela efikasnu akciju ispoljavanja rasističke politike protiv Jevreja i Roma. Veoma brzo su preuzeti rasistički zakoni²⁷ i praksa iz nacističke Nemačke. Jevreji su uglavnom likvidirani u Koncentracionom logoru Sajmište²⁸, zatim u logoru Crveni krst u Nišu, kao i koncentracionim logorima širom okupirane Europe. Nedić, šef kvislinške vlade, koji je sebe voleo da predstavlja kao „srpskog **Petena**”²⁹, stavio je ceo državni aparat na raspolaganje nacistima. Posebno se isticala policija koja je zdušno pomagala nacistima pri hvatanju Jevreja. Posao je tako dobro obavljen da je u avgustu 1942. godine, Srbija među prvim državama u Evropi, proglašena za *Judenfrei*.³⁰ Sa hapšenjima i zatvaranjem Jevreja se započelo već u aprilu 1941. godine, neposredno nakon nemačke okupacije Srbije, da bi masovna hapšenja i odvođenja u logore počela u avgustu 1941. godine. Ovde se posebno istakla tzv. *Nedićeva vlada*, njena policija i žandarmerija, koje su dosta efikasno pomagale nacistima.

Sa jačanjem partizanskog ustanka u jesen 1941. godine, visoki nemački oficiri insistiraju da se za taoce uzimaju utamničeni Jevreji i Romi, zato što ove dve grupe predstavljaju bezbedonosni problem i opasnost su po javni red i mir. U oktobru iste godine komandant nemačke vojske u Srbiji, **Franc Beme (Franz Friedrich Böhme)**³¹ uvodi

²⁷ Nirnberški zakoni.

²⁸ Vidi: J. Byford. 2011. STARO SAJMIŠTE – Mesto sećanja, sporenja i zaborava, Beograd

²⁹ Maršal Filip Peten, takođe heroj iz I svetskog rata, predsednik Višijevske Francuske Republike, od 1940. do 1944. godine. U Francuskoj se smatra izdajnikom, a termin petenizam je francuski izraz za reč quisling. .

³⁰ Izraz koji su nacisti koristili za područje očišćeno od Jevreja.

³¹ Nemački general (1885–1947). Od 16. septembra 1941. do novembra 1941. opunomoćeni komandujući general u Srbiji, kada su izvršene masovne odmazde nad civilnim stanovništvom u Srbiji. Suđeno mu je u Nirnbergu, kao odgovornom za masakr hiljada srpskih civila. Izvršio je samoubistvo.

meggyilkolt német katona után száz, minden megsebesített után pedig ötven civilt kellett kivégezni. A náciak a partizánokat kiegyenlítették a zsidókkal, ezáltal maguk a zsidók is a megtorlás „*legitim*” célpontjává váltak. Természetesen a zsidók meggyilkolásának nem sok köze volt a partizántámadásokhoz, így Böhme intézkedései alapvetően a zsidók szerbiai kiirtását segítették.

Nedić rendőrségének és fegyveres alakulatainak igen fontos szerepük volt a razziákban és a letartóztatásokban. Ezért hozták létre a Különleges Rendőrség VII. osztályát is, mely a zsidókkal és a romákkal volt megbízva. Több száz ügynök dolgozott a belgrádi zsidók és romák összeírásán. A kivégzésre ítéltetett túsok listájának összeállításával **Dragi Jovanović**³² volt megbízva, aki ehhez a német megszálló hatóságokkal egyeztetett. A németek Nedićet külön meg is dicsérték, rámutatva arra, hogy kormányzása alatt Szerbiában véglegesen megoldódott a zsidókérdés.

Nedićek aktív náci propagandát folytattak az országban. A legtöbb figyelmet az antiszemitizmus és az antikommunizmus kapta. Mindez Adolf Hitler destruktív gyűlöletén alapult, aki a zsidókat jelölte meg a főellenségként. Ennek következtében az antiszemitizmus egyfajta „*kulturális fogalom*” vált, a kommunizmus, a demokrácia, a liberalizmus és a kapitalizmus elutasításának valamilyen szublimációjává. Ennek értelmében a nyugati szövetségesek, az Egyesült Királyság és az USA, a kommunisták és a bolsevikok összeköttetésben álltak a világ-összeesküvés kreálójával, a zsidókkal. A nedići propaganda ezért úgy beszélt a zsidókról, mint a föld kegyetlen

³² Dragomir Dragi Jovanović (1902–1946) a második világháború alatt a belgrádi rendőrség parancsnoka. A háború után mint háborús bűnöst ítélték el, majd kivégezték.

„mere odmazde” – za svakog ubijenog nemačkog vojnika ima se pogubiti 100 civila, za svakog ranjenog, 50. Inače, nacisti su poistovećivali partizane sa Jevrejima, te su tako sami Jevreji bili „legitima” grupa za odmazdu. Naravno da ubijanje Jevreja nije imalo veze sa napadima partizana, Bemeove mere su za cilj imale i istrebljenje Jevreja u Srbiji.

Akcije policije i oružanih odreda Nedićeve vlade, bilo je veoma važno u racijama i hapšenjima. Zato je formiran 7. odsek Specijalne policije, zadužen za Jevreje i Rome. Više stotina agenata je radilo na registraciji beogradskih Jevreja i Roma. Za spiskove talaca za streljanje bio je zadužen **Dragi Jovanović**³², koji ih je sastavljao sa predstavnicima nemačkih okupacionih vlasti. Nemačke okupacione vlasti su posebno pohvalile Nedića, ističući činjenicu da je za vreme njegove vlade jevrejsko pitanje u Srbiji rešeno.

Nedićeva je vlada sprovođila aktivnu nacističku propagandu u Srbiji, najviše pažnje polazući u antikomunističku i antisemitsku propagandu. Ista je bila bazirana na destruktivnoj mržnji Adolfa Hitlera, koji je Jevreje markirao kao svoje glavne protivnike. Usled toga, antisemitizam je postao jedna vrsta „kulturološkog rodnog pojma”, sublimacija raznih pojmova, kao što su komunizam, demokratiju, liberalizam, kapitalizam i ostalo. Zapadni saveznici, Velika Britanija i SAD, komunisti, boljševici, svi su oni, po ovoj propaganda, bili u vezi sa Jevrejima i njihovom svetskom zaverom! Zbog toga je propaganda Nedićeve vlade pričala o Jevrejima kao o nemilosrdnim gospodarima sveta, koji kontrolišu svetsku ekonomiju, nacionalne vojske,

³² Dragomir-Dragi Jovanović (1902-1946). Šef beogradske policije i upravnik grada Beograda u vreme II svetskog rata. Kvisling i saradnik okupatora. Osuđen i streljan kao ratni zločinac.

urairól, akik ellenőrzik a világgazdaságot, a nemzeti hadseregeket, a kulturális életet és így tovább. Nedić maga is elég sokszor beszélt a „*kommunista-zsidó csőcselékről*”, de különösen a „*kommunista-szabadkőműves-zsidó-angol maffiáról*”.

Noha Szerbiában a zsidókat a megszállás első napjaiban a Quisling-kormány aktív közreműködésével voltaképpen megsemmisítették, maga az antiszemitizmus továbbra is jó alapot adott a németekkel háborúban állók elleni támadásra. A propagandagépezet azzal félemlítette meg a lakosságot, hogy a kommunisták győzelme valójában a zsidók győzelme lesz, a tisztességes szerb családők pedig a zsidók szolgálói lesznek.

Amikor az emberi áldozatokról beszélünk, a következő adatokra kell rámutatnunk: Böhme két hónapig tartó katonai büntetőakciója során (1941. október–december) 30.000 civilt gyilkoltak meg. Az áldozatok között volt a zsidó lakosság majdnem összes férfi tagja.

A Szerbiában és a Bánságban³³ élő 17.800 zsidó közül 14.800-at meggyilkoltak. Bizonyos becslések szerint a koncentrációs táborokban 1941 és 1944 között 80.000 szerb polgárt öltek meg. A szerbiai zsidók vesztesége 80 százalék felett volt.³⁴

³³ A Bánság formálisan Nedić Szerbiájának volt része, de ténylegesen külön német irányítás alatt állt.

³⁴ Gordana Todorić kutatásai a következő adatokat tárják fel a volt Jugoszlávia területével kapcsolatban: a Független Horvát Állam koncentrációs táboraiban 30.550, vagyis a horvátországi zsidók 77,21%-át gyilkolták meg. Szerbiában a 17.800 – köztük 1.200 menekült – közül 14.800-at, vagyis 81,92%-ukat. A magyar fennhatóság alatt álló területeken (Bácska, Baranya, Murántúl) az áldozatok száma 14.800 volt, vagyis 92,5%. A bolgár övezetben – Macedóniában és Délkelet-Szerbiában, a Pirotig terjedő vonalon élő 7.800 zsidóból 7.260-at, vagyis 93,07 százalékukat megsemmisítettek meg. A szerző arra mutat rá, hogy a második világháború előtt Jugoszláviában 82.000 zsidó élt. A holokaustzt áldozatává 67.000-en váltak, ami az egykori lakosság 81,7 százaléka.

kulturális életet, itd. Zato je Nedić dosta strasno govorio kontra „komunističko-jevrejskog ološa”, posebno protiv „komunističko-masonske-jevrejske-engleske mafije”!

Iako su Jevreji u Srbiji gotovo istrebljeni u prvih godinu dana okupacije i aktivnog pomaganja kvinsliške Nedićeve vlade, antisemitizam je i dalje služio kao osnova napada na nemačke protivnike. Propagandna mašina je plašila narod da će, u slučaju pobjede komunizma, to u stvari biti pobjeda Jevreja, čije će sluge postati čestiti srpski domaćini!

Kada se priča o ljudskim žrtvama, one su sledeće – u dva meseca Bemeove vojne kaznene komande (oktobar-december 1941.godine), ubijeno je oko 30.000 civila – među kojima i gotovo svo muško jevrejsko stanovništvo Srbije.

Od 17.800 Jevreja u Srbiji i Banatu³³, 14.800 je ubijeno. Određene procene i izvori govore da je otprilike 80.000 građana Srbije ubijeno u koncentracionim logorima od 1941. do 1944. godine. Procenat ubijenih Jevreja u okupiranoj Srbiji je bio veći od osamdeset procenata.³⁴

³³ Banat je formalno bio u sastavu Nedićeve Srbije, faktički, imao je posebnu nemačku upravu.

³⁴ Tako u istraživanjima Gordane Todorić, koja edukuje mlade o Holokaustu, imamo navedene sledeće podatke za jevrejske žrtve na teritoriji bivše Jugoslavije: u logorima u NDH stradalo je oko 30.500 Jevreja, ili 77,21% od ukupnog broja; u Srbiji, od 17.800, među kojima je bilo 1.200 izbeglika, ubijeno je 14.800, ili 81,92%; u mađarsko okupacionoj zoni (Bačka, Baranja, Međimurje i Prekomurje), ubijeno je 14.800 Jevreja, 92,5%; u bugarskoj zoni, Makedonija i jugoistočna Srbija sa Pirotom, od 7.800 Jevreja, ubijeno je 7.260, ili 93,07%; Todorićka zaključuje da je od 82.000 Jevreja, koji su živeli u Jugoslaviji pre II svetskog rata, život u Holokaustu izgubilo oko 67.000, što predstavlja 81,7% nekadašnjeg brojnog stanja.

„A túsok kivégzésére való hivatkozással a hadsereg az egész férfi zsidó populációt megsemmisítette. A nőket és a gyereket átadták a Biztonsági Rendőrség (SD) parancsnokának, **Heydrich** pártfogoltjának, **dr. Emanuel Schäfernek**³⁵, aki aztán gázkamrákban gyilkolta meg őket.”³⁶ „1942 augusztusában **Harald Turner** a katonai parancsnokság civil osztályának a főnöke, miután büszkén beszámolt arról, hogy »Szerbia az egyetlen ország, ahol megoldódott a zsidó és a cigánykérdés«, a mozgó gázkamrákat visszaküldte Berlinbe. Ma úgy vélik, hogy mintegy ötezer zsidó állt ebben az időben partizánnak, ami akkoriban az egyetlen módja volt annak, hogy megmeneküljenek és életben maradjanak.”³⁷

³⁵ Schäfert a háború után 6.280 gyerek és nő elgázosítása miatt hat és fél év börtönbüntetésre ítélték.

³⁶ A mozgó gázkamrákról szóló megrázó művét David Albahari Goetz és Meyer címmel jelentette meg 1998-ban Belgrádban.

³⁷ Bővebben lásd: Eichmann Jeruzsálemben – Tudósítás a gonosz banalitásáról. Beograd/Belgrád. 167. o.

„Pod izgovorom ubijanja talaca uzetih u partizanskom ratu, vojska je streljala čitavu mušku populaciju. Žene i deca su predati zapovedniku Bezbednosne policije, izvesnom **dr Emanuelu Schäferu**³⁵, **Heydrichovom** štićeniku, koji ih je pobio u pokretnim gasnim komorama³⁶. Avgusta meseca 1942, državni sekretar **Harald Turner**, šef civilnog ogranka vojnog zapovedništva, ponosno je izvestio da je ‘Srbija jedina zemlja u kojoj su rešeni i jevrejski i ciganski problem’, i vratio kamione s gasnim komorama u Berlin. Procenjuje se da je pet hiljada Jevreja prišlo partizanima, i da je to bio jedini način da se spasu”³⁷.

³⁵ Posle rata je Schäferu sudeno u Nemačkoj, za ubijanje gasom 6.280 žena i dece. Osuđen je na šest i po godina zatvora.

³⁶ O pokretnim gasnim komorama, dušegupkama, David Albahari je je objavio potresno delo Gec i Majer, 1998. godine, u Beogradu.

³⁷ Vidi: 2000. EICHMANN U JERUSALIMU – IZVEŠTAJ O BANALNOSTI ZLA, Beograd, str. 167.

V. A gonosz banalitásáról

„Minden, amit Adolf Eichmannról tudni kell”³⁸

Szeme:	<i>átlagos</i>
Haja:	<i>átlagos</i>
Súlya:	<i>közepes</i>
Magassága:	<i>közepes</i>
Különös ismertetőjele:	<i>nincs</i>
Kézujjainak száma:	<i>tíz</i>
Lábujjainak száma:	<i>tíz</i>
Intelligenciája:	<i>normális</i>
Mit vártak?	
Karmokat?	
Vérebet?	
Zöld nyálat?	
Örület?”	

(Leonard Kohen)

V O banalnosti zla

„Sve što treba znati o Adolfu Ajhmanu”³⁸

Oči:	<i>Obične</i>
Kosa:	<i>Obična</i>
Težina:	<i>Srednja</i>
Visina:	<i>Srednja</i>
Osobeni znaci:	<i>Nema</i>
Broj prstiju na rukama:	<i>Deset</i>
Broj prstiju na nogama:	<i>Deset</i>
Inteligencija:	<i>Prosečna</i>
Šta ste očekivali?	
Kandže?	
Ogromne očnjake?	
Zelenu pljuvačku?	
Ludilo?”	

(Leonard Koen)

³⁸ A zsidó származású nagy kanadai író és költő, Leonard Kohen Virágok Hitlernek (1964-ben jelent meg) című kötetében a Minden, amit Adolf Eichmannról tudni kell versében azokra az emberi tulajdonságokra hívja fel a figyelmet, amelyek az úgynevezett „normális” alkalmazkodás keretében megbékélnek a gonosszal. Kohen azt is megkérdezi azoktól, akiknek még van erejük hallgatni, hogyan lehet a látszólag teljesen normális és hétköznapi emberekben felismerni a gonoszt. Ennél is fontosabb viszont az a kérdés, amely arra keresi a választ, hogy milyen feltételekkel szabadul fel az emberekben rejlő gonosz.

³⁸ Uporazavajući na privikavanje na diktate običnosti i tzv. „normalnosti” ljudske gluposti i mirenja sa zlom, veliki kanadski pisac i pesnik, Leonard Koen, i sam jevrejskog porekla, svojoj je zbirci pesama dao naslov „Cveće za Hitlera” (objavljena 1964. godine), a u pesmi „Sve što bi trebalo znati o Adolfu Ajhmanu”, pita one, koji još uvek mogu i imaju snage slušati, kako se zlo može prepoznati u, naizgled sasvim normalnim i običnim ljudima. I, možda daleko-sežnije, pod kojim uslovima se oslobađa zlo koje čuči u ljudima?

Hannah Arendt nagy hatással volt a 20. századra.³⁹ Azok közé tartozott, akik a legjobban ismerték a totalitárius rendszerek gyökereit, megjelenési formáit és lényegét. Mindezt részletesen kifejtette *A totalitarizmus gyökerei* című tanulmánykötetében. Művében az igazságnak és a hazugságnak a politikára való befolyását, illetve az autoritás és a szabadság viszonyát tanulmányozta. Az erőszak kritikusa és a forradalmi folyamatok tolmácsa volt. Magánéleti specifikumai miatt⁴⁰ a náciizmus–judaizmus összetűzésének közepén találta magát, amely összecsapás a zsidóság sorából vallási-nemzeti hovatartozása miatt hatmillió emberi életet vitt el. Ebben a helyzetben dolgozta ki a *gonosz banalitásáról* szóló elméletét, mellyel igencsak magasra tette a mércét az etikai-morális kérdéseket kutatók előtt. Az alapkérdést úgy fogalmazhatnánk meg: vajon a megszámlálhatatlan emberi élet eltűnésének lehet-e olyan sekélyesen földközeli oka, olyan értelmetlensége, mint a gonosz banalitása?

³⁹ Johanna Hannah Arendt a 20. század egyik legnagyobb gondolkodója, filozófusa. 1906. október 14-én a Hannover melletti Lindenben született, Königsbergben (a mai Kalinyingrádban) nőtt fel. Marburgban filozófiát, teológiát és ógörög nyelvet tanult Martin Heideggernél és Rudolf Bultmann-nál, Freiburgban Edmund Husserl volt a tanára, míg Heidelbergben A szerelem fogalma Szent Ágostonnál című doktori értekezésének Karl Jaspers volt a mentora. A harmincas években az üldöztetések és a letartóztatás veszélye miatt elhagyta a náci Németországot. 1941-ben Portugálián keresztül emigrált az USA-ba, és New Yorkban telepedett le. 1953-tól tartott előadásokat a Princetoni Egyetemen, a Harvardon, a New York-i New Schoolon, a Brooklyn College-en és a kaliforniai Berkeley Egyetemen. 1961-ben tudósítást írt Eichmann jeruzsálemi peréről, melyről egy kimerítő, egyszersmind ellentmondásos tanulmányt is megjelentetett. A hírnevet meghozó *A totalitarizmus gyökerei* című tanulmánykötete 1951-ben látott napvilágot. Jelentősebb művei: *Emberi helyzetek* (The Human condition), *A múlt és a jelen között* (Between Past and Future), *Az erőszakról* (On violence). 1975. október 4-én New Yorkban hunyt el.

⁴⁰ Itt arra az intellektuális-szerelmi viszonyra gondolunk, amely Heideggerhez fűzte.

Hana Arent je po mnogo čemu obeležila XX vek.³⁹ Bila je jedna od osoba koje su ponajbolje poznavale koene, obim i suštinu totalitarnih sistema, koje je ogolila u svojoj uticajnoj knjizi *Izvori totalitarizma*. Izučavala je uticaj istine i laži u politici, odnosa autoriteta i slobode, bila kritičar nasilja i tumač revolucionarnih procesa. Imajući i specifičnih ličnih razloga⁴⁰, obrela se na terenu sukoba nacizam – jevrejstvo, koji je uzrokovao šest miliona ljudskih žrtava, Jevreja, koji su okrivljeni zbog religijsko-nacionalne pripadnosti. U takvoj situaciji, Arentova je iznela čuvenu tezu o „banalnosti zla“, čime je postavila visoki zadatak istraživačima moralno-etičkih principa. Da li nestanak nebrojenih ljudskih života ima za svoj uzrok takvu prizemnost i plitkost, nešto tako besmisleno kao što je banalnost zla?

³⁹ Johana Hana Arent (Johanna Hannah Arendt), filozofkinja i jedna od najvećih intelektualki 20. veka, rođena je 14. oktobra 1906. godine u Hanoveru, a odrasla u Kenigsbergu (današnji Kalinjingrad). Studirala je filozofiju, teologiju i starogrčki jezik kod Martina Hajdegera i Rudolfa Bultmana u Marburgu, kod Edmunda Huserla u Frajburgu i kod Karla Jaspersa u Hajdelbergu. Doktorirala je kod Jaspersa na temu Pojam ljubavi kod sv. Avgustina. Početkom tridesetih, zbog progona i mogućeg hapšenja, bila je prinudena da napusti nacističku Nemačku. 1941. godine, preko Portugala, emigrira u SAD i utočište nalazi u Njujorku. Od 1953. godine drži predavanja na Prinstonu, Harvardu, New School, Bruklinskom koledžu u Njujorku i Kalifornijskom univerzitetu u Berkliju. 1961. godine izveštava sa sudenja Adolfu Ajhmanu u Jerusalimu, o čemu piše i iscrpnu, kontroverznu studiju. 1951. godine objavila je knjigu *Izvori totalitarizma*, delo koje joj donosi svetsku slavu i osporavanja. Ostala značajna dela su joj *Ljudska situacija* (The Human Condition), *Između prošlosti i budućnosti* (Between Past and Future), *O revoluciji* (On Revolution), *Ljudi u mračnim vremenima* (Men in Dark Times) i *O nasilju* (On Violence). Umrle je 4. oktobra 1975. godine u Njujorku.

⁴⁰ Mislimo na vrlo kontroverzan intelektualno-ljubavni odnos sa Martinom Hajdegerom.

1961-ben a New Yorker tudósítójaként utazott Jeruzsálembe, hogy végigkísérje **Eichmann**⁴¹ perét. Eichmann-t végül mint a „*zsidókérdés végleges megoldását*” célzó politika kitervelőjét és végrehajtóját ítélték el. Arendt a tudósításai alapján jelentette meg az „*Eichmann Jeruzsálemben – Tudósítás a gonosz banalitásáról*” című kötetét. Ez a mű mindmáig ellentmondásosnak számít. Elsősorban azért, mert azt a véleményt képviseli, hogy az ítéletet kizárólag a jog érdekében szabad és kell meghozni. Ezzel természetesen azonnal felmerül az a kérdés is: a koncentrációs táborok áldozatainak mégis milyen esélyük volt az igazságos ítéletre, őket végül miért ítélték el a bűnösségük bizonyítása nélkül, egyáltalán miért kellett ártatlanul meghalniuk? A per során különösen erős volt az a követelés, hogy Eichmann számára ne engedjék meg, hogy nyilatkozzon a vádról, s a védekezést is megtiltották neki. Arendt mind-ebből azt a következtetést vonta le, hogy emiatt maga az ítélet végül nem az igazság, hanem a bosszú nevében fogant. Szerinte Eichmann-t a tetteiért kellett (volna) elítélni, s nem a zsidó, a német nép vagy az emberiség szenvedése miatt.

Mi vezette Arendtet erre a véleményére? A filozófus abból indult ki, hogy végig kell gondolni mindazokat a lehetőségeket, amelyek Eichmann tevékenységéből következtek. Meglátásai érzelmileg is megosztották és összevesszítették a zsidókat, nemcsak Izraelben, hanem az egész világon. Miért? Eichmann-t olyan középszerű embernek élte meg, aki nem volt képes felfogni cselekedetei súlyát. Annak a hűségudatnak és kultúrának volt a „terméke”,

⁴¹ Adolf Otto Eichmann (1906–1962) az Endlösung közvetlen felügyelője és végrehajtója volt. A második világháború után Argentínába menekült. Az izraeli titkosszolgálat, a Moszad 1960-ban rabolta el, majd Izraelben ítélték el. A halálos ítéletet 1962. június 1-jén Ramlában hajtották végre.

Arentova, kao izveštač *Njujorkera*, odlazi u Jerusalem 1961. godine da prati suđenje **Adolfu Ajhmanu**⁴¹. Isti je optužen de je bio jedan od kreatora i izvršitelja politike „konačnog rešenja jevrejskog pitanja”. Na osnovu izveštaja sa suđenja, objavljuje knjigu *Ajhman u Jerusalimu – Izveštaj o banalnosti zla*, 1963. godine. Knjiga je do današnjih dana ostala kontroverzna, jer je, kao prvo, Arentova naglašavala stav da suđenje mora da se odvija u interesu pravde i ničega drugog. Naravno, to je odmah dočekano sa pitanjem, koliko su šanse za pravedno suđenje imale žrtve u logorima, zašto je njima presuđivano bez utvrđene krivice, odnosno, bez ikakve krivice? Posebno je bio jak zahtev da se Ajhmanu ne dozvoli izjašnjavanje o optužnici, odnosno, pravo na odbranu. Zbog toga Arentova zaključuje da je onda cilj suđenja osveta, a ne pravda. Ajhmanu, po njoj, treba suditi za učinjena nedela, to nije suđenje o patnjama jevrejskog naroda, ni nemačkom narodu, niti čovečanstvu.

Šta je to što je pokrenulo Arentovu da se ovako postavi? Ona nastoji, insistira na sagledavanju mogućnosti iz kojih proističu Ajhmanove aktivnosti i delovanja. Zaključci do kojih dolazi će uznemiriti, podeliti i posvadati Jevreje širom sveta, te u Izraelu. Zašto je to bilo tako? Ona Ajhmana doživljava kao mediokriteta, nesposobnog da shvati svoje postupke. On je produkt podaničke svesti i kulture, nika-ko samosvojni zlikovac, naoružan zlokobnim namerama i ciljevima. On u stvari predstavlja tip poslušne budale! Nije on idealtipski zločinac iz šeksprovskih tragedija. Ambici-

⁴¹ Adolf Otto Eichmann (1906–1962), zadužen za izvršenje plana istrebljenja miliona ljudi u Holokaustu. posebno Jevreja, tzv. Konačno rešenje, (Endlösung). Posle Drugog svetskog rata beži u Argentinu, gde ga 1960. godine kidnapuje izraelska tajna služba (Mosad) i odvodi u Izrael, gde mu je suđeno. Osuđen je na smrt, a kazna je izvršena u Ramli, 1. juna 1962. godine.

amely a németeket jellemezte, s ezért semmiképpen sem lehetett autonóm, gonosz célokkal és tervekkel felfegyverkezett bűnöző. Eichmann valójában engedelmes bolond volt, nem a shakespeare-i tragédiák bűnözőjének arche-típusa. Valóban ambiciózus volt, egyszermind sekélyes intelligenciája korlátozta – „nem (volt) képes gondolkodni”, az egyetlen, amit tudott, az az antiszemita törvényekből eredő parancsoknak való engedelmség és azok végrehajtása, nem töprengve legalitásukon, és főként igazságosságukon. Eichmann számára tanítatásából (szocializációjából) fakadóan az adott helyzetben mindez a nemzetiszocialista rezsim merev hierarchiáját, annak egyértelműen helyesnek tartott utasításainak szigorú tiszteletét jelentette. Ebben a kontextusban tehát Eichmann kizárólag a törvény szerint jár el. Az a kérdés, hogy a bűnöző rendszer jó bürokratája felmenthető-e a felelősség alól, ha nem gondolja végig a gyanús parancsokat, Eichmann nem foglalkoztatja. Nem érdekelt (het)te tevékenységének moralitása, mert ezalól a náci Németország törvénye(i) alapból felmentették(k). Ebből ered az a megdöbbenés is, hogy mások miért nem értik meg, ő mindent összevetve csak egy profi végrehajtó volt, aki azt a feladatot valósította meg – ráadásul igen jól, már-már tökéletesen –, amelyet az állam rábízott.

A „játékba” itt különféle filozófiai kérdéseket is bevonhatunk. A döntéshozatal tekintetében felvethetjük az egyén saját személyisége autonómiájának, a saját akaratáról való lemondásának a kérdését, továbbá azt, hogy minderről hogyan lehet számot vetni, ha az egyén túlságosan buta hozzá, hogy éljen mindezzel. Az ilyen személy, aki túl tompa ahhoz, hogy felfogja a parancsok valódi jelentését és értelmét, ideális eszköz a feladat végrehajtására. De itt következik a legnagyobb gond: vajon felelős-e a tet-

ozan da, ali ograničen svojom plitkom inteligencijom, „ne ume da misli”, a, jedino što ume jeste da izvršava naredbe i pokorava se postojećim, naravno antisemitskim zakoni-ma, ne zamarajući se razmišljanjima da li su oni legalni, posebno, da li su isti pravedni. Situacija za njega je bila takva da se poštuje stroga hijerarhija nacionalsocijalistič-kog režima, koji je postavio jasne naznake šta je ispravno. Naravno, u skladu sa svojim učenjem. Ajhman tako samo sledi postojeći zakonski okvir. Da li je dobar birokrata zlo-činačkog režima oslobođen odgovornosti, ako ne upotre-bljava mozak prilikom obavljanja sumnjivih naredjenja, to nije pitanje koje je opterećivalo Ajhmana. On se ne pita za moralnost svojih delovanja, jer je njega oslobodio zakon nacističke Nemačke. Otuda začuđenost zbog toga, kako se ne vidi da je o bio samo profesionalac, koji je svoj zadatak, koji mu je država zadala, jako dobro uradio.

Ovde u igru možemo uvesti i određena filozofska pita-nja, zapitati se o slučaju odricanja od autonomije sopstvene ličnosti, od učešća slobodne volje u donošenju odluka, ali, kako o tome voditi računa, ako je jedinka isuviše glupa, da ih koristi? Suviše tup da shvati naredjenja, idealno je oruđe da obavi svoj posao. Ali, tu se javlja najveći problem – da li je onda odgovoran za svoja dela? Da li ga za to amnestira činjenica da su njegova dela sastavni deo masovnih ispo-ljavanja totalitarne sile, toga doba? Šta biva sa ljudskošću? Tu Arentova zaključuje da je njegovo zlo banalno, kao i činjenica da milioni ljudi, prosečnih ljudi, mogu postati potencijalni zločinci. Zato je nužno preispitivanje, kao i samoispitivanje, povezano sa humanošću prema drugima i drugačijima! Ako to ne bismo činili, mogli bi se prevariti prividnom mirnoćom „običnog” čoveka, kao i neprijatno-stima koje mogu proizaći iz te i takve „običnosti”.

teiórt? Vajon felmenti-e az a tény, hogy a tettei szoros korrelációban vannak az akkori totalitárius hatalom masszív kifejeződéésével? Mi történik az emberségességgel? Arendt mindebből azt a következtetést vont le, hogy Eichmann gonoszsága banális, s ebből az következett, hogy éppen ezért átlagemberek milliói válhatnak potenciális gonosztevővé. Ezért fontos a mások és a másság iránti humanista újragondolás, valamint az önvizsgálat. Ha ezt nem tesszük meg, akkor az „átlagember” látszólagos nyugalomával tévedhetünk, és szembesülnünk kell mindazzal a kellemetlenséggel, mely ebből a „közönsségéből” ered.

Végezetül Arendt a felejtés elleni tézisét hangsúlyozta. „Nem létezik a felejtés fekete gödre. Semmi sem tökéletes, ami emberi, a világon pedig túl sok ember van, hogy a felejtés bekövetkezhessen. Egy ember mindig túl fogja élni, s beszélni fog. Végző soron ezért semmi sem »praktikusan haszontalan«” (Arendt 2000, 210. o.).

VI. Hol tartunk ma? A gonosz önkéntes foglyai?

*„Azt hiszitek, hogy ostobák, hogy nevetségesek.
Mindaddig, amíg arra nem kényszerítenek,
hogy Ti is az esti felvonulásaikra rohanjatok...”*
(Elvis Costello: Night Rally)

Függetlenül attól, hogy melyik párt van hatalmon, a mindenkori szerb kormány a homokba dugja a fejét. Nem látszik a vége annak a bevett gyakorlatnak, amely szerint

I, na kraju, Arentova naglašava stav protiv zaboravnosti: „Ne postoje crne rupe zaborava. Ništa ljudsko nije toliko savršeno, a na svetu jednostavno ima previše ljudi da bi zaborav bio moguć. Jedan čovek će uvek preživeti da priča. Zbog toga, u krajnjoj liniji, nikada ništa nije „praktično beskorisno.” (Arent, 2000: 210)

VI Šta imamo danas? Dobrovoljni zatočnici zla?

„...smatrate da su glupi, smatrate da su smešni. sve dok vas ne nateraju da trčite na njihove noćne mitinge”...
(Night Rally, Elvis Costello)

Srpski režim, nezavisno od toga koja je partija na vlasti, gura glavu u pesak! Ustaljenoj praksi da se problemi u ovoj zemlji rešavaju tako, što se stvore još veći, ni približno se ne vidi kraja... U ovoj zemlji videsmo kako „radikalnije” demokrate, tuku one koji nisu naučili da se tako ophode u javnosti, prekidale su se antifašističke tribine, maltretirali se i fizički napadali antifašisti, levičari i radničko-sindikalni tribuni, za terorizam optuživali mladi anarhisti, učitelji proglašavali za neprijatelje poretka i države, razno-razne desničarske organizacije prave spiskove NE-Srba, a sa druge strane, pospešivahu se u formi „slobode govora” i „osvetljivanja istorijskih istina”, „projekti” o Dimitriju Ljotiću i Milanu Nediću; državni Službeni glasnik je objavio ode **Draži Mihailoviću**⁴², visoki je funkcioner

⁴² Dragoljub Draža Mihailović (1893–1946). Voda četnika u II svetskom ratu. Kvisling, saradnik okupatora. Osuđen kao ratni zločinac i streljan.

ebben az országban a gondokat úgy oldják meg, hogy még nagyobbakat kreálnak... Szerbiában láthattuk, ahogyan a „radikálisabb” demokraták megverik azokat, akik nem tanulták meg a közélet ilyen kezelését. Láthattuk azt is, hogy antifasiszta előadásokat szakítottak félbe, antifasisztákat, baloldaliakat zaklattak és támadtak, a fiatal anarchistákat pedig terrorizmussal vádolták meg. A tanárokat az államrend ellenségeivé nyilvánították, a különféle jobboldali szervezetek az egyik oldalon NEMSZERB-listákat állítanak össze, míg a másik oldalon a „szabad beszédéről” és a „történelmi igazság megvilágításáról”, „projektumairól” beszélnek Dimitrije Ljotić, Milan Nedić vonatkozásában. A szerb hivatalos lap ódát zengett **Draža Mihailović**ről⁴², az Új (Szociál)Demokrata Párt magas rangú tisztviselője a „*Honi Királyi Hadsereg parancsnokának*” földi maradványát kereste, kiegyenlítették a partizánok és a csetnikek jogait, meghamisították a XX. századdal kapcsolatos tervterveket, megsemmisítették a partizánok és a felszabadítók sírjait.⁴³ Kanonizálták a második világháború tömeggyilkos papjait, virágkorukat élik az olyan címet viselő pamfletek, mint a *Cion bölcseinek jegyzőkönyve, a Zsidó összeesküvés, a Miért csodálom Adolf Hitlert?, A szerb nép a zsidók markában* vagy a *Miért gyűlölöm a zsidókat?* Glorifikálják és **Szent Száva** rangjára emelik Nikola (Velimirović) püspököt, aki így szólott egykoron: „*Minden modern mottót a Krisztust megfeszítő zsidók állítottak össze: a demokráciát, a sztrájkokat, a szocializmust, az ateizmust,*

⁴² Dragoljub Draža Mihailović (1893–1946) csetnik vezető a második világháborúban. Együttműködött a megszállókkal. A háború után mint háborús bűnöst kivégezték.

⁴³ A külföldi államfők, köztük Dmitrij Medvegyev, az orosz föderáció akkori elnöke kénytelen volt belgrádi látogatását ahhoz a feltételhez kötni, hogy tegyék rendbe azt az emlékhelyet, ahol 1386 partizán és 711 vöröskatoná nyugszik, egyúttal emléket állítva a belgrádi német megszállás végének.

novo(socijal)demokratske stranke rašljario za ostacima „komandanta kraljevske vojske u otadžbini”, izjednačena su prava četnika i partizana, falsifikuju se nastavni planovi za period 20. veka, uneređuju se i uništavaju groblja partizana i oslobodilaca iz II svetskog rata⁴³, kanonizovani su sveštenici-koljači iz II svetskog rata, buja izdavačka delatnost tipa: *Protokoli sionskih mudraca, Jevrejska zavera, Zašto se divim Adolfu Hitleru, Srpski narod u kandžama Jevreja, Zašto mrzim Jevreje*, glorifikuje se uloga i vaspоставlja se na rang **Svetog Save**, vladika Nikolaj (Velimirović), koji je ovako zborio: *Sva moderna gesla evropska sastavili su Židi koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam, i komunizam... Razvijena demokratska država se protivu ovakvih rabota brani, kako drugačije, nego, demokratski - dijalogom! U tom dijalogu će nam otvoriti oči, tako što se prikazivala, zanatski veoma loše urađena, serija o Ravnoj Gori, sa „novim istinama”, namerna da „pomiri dve Srbije”!!! Verovatno na isti način kao i serija *Montevideo*, ... u kojoj se nakon sedamdeset godina promenila boja dresova, da bi bila u skladu sa današnjim državnim simbolima? Zašto nemamo poverenja u reči o Srbiji kao *visoko razvijenoj demokratskoj državi*, u one koji su to, vrlo ozbiljnim glasom rekli, i, sve ono što je izvedeno iz toga? Ili, zašto je u ovoj zemlji šezdeset godina posle učešća na strani pobedonosne, antihitlerovske koalicije, na čemu, budi rečeno, počivaju temelji današnje Evropske unije, kao verovatno najvećeg mirovnog projekta u istoriji čovečantva, neko doneo odluku da se Srbija retroaktivno vrati u tabor kvislinga? Zašto*

⁴³ Strani državnici, među njima i Dmitrij Medvedev, nekadašnji predsednik Ruske Federacije, morao je da na neki način uslovi svoju posetu Beogradu, uređenjem spomen-područja oslobodilaca Beograda, gde su zajedno sahranjeni 1386 Titovih partizana i 711 pripadnika Crvene armije.

a vallástürelmet, a pacifizmust, a mindenre kiterjedő forradalmat, a kapitalizmust és a kommunizmust...” A fejlett demokratikus államok demokratikus dialógussal utasítják el az ilyen munkák védelmét. Egy ilyen dialógusban nyílnak majd csak fel a szemek, szembesülhetünk azzal, amit elrejtettek vagy iparilag nagyon rosszul végeztek el, Ravna Gorával, az „új igazságokkal”, azzal a szándékkal, hogy „megbékítsék a két Szerbiát”. Vajon azon a módon, mint a *Montevideo*-sorozatban, melyben hetven év után végül felcserélték a mezeket, hogy azok összhangban legyenek a mai állami szimbólumokkal? Miért nem bízhatunk azokban a mondatokban, amelyek Szerbiát „*magasan fejlett demokratikus államként*” határozzák meg és azokban, akik mindezt igen komoly hangon mondták és mondják, illetve mindabban, ami az országban végbement? Hogyan lehetséges, hogy hatvan évvel azután, hogy ebben az országban – mely a győztesek, vagyis az anti-hitleri koalíció részeseként az alapját adta a világtörténelem legnagyobb békeprojektumának, az Európai Uniónak – valaki egyszer csak arról hozott döntést, hogy Szerbiát visszamenőleges hatállyal a Quisling-táborba vezesse? Miért döntöttek az antifasizmus olyan formában történő tagadása mellett, amely elutasítja a szocializmust, a kommunizmust és az öngazgatást? A szerb hatalom valóban ennyire fél a „*holt proletárok énekétől*”? Mekkora ideológiai és politikai farkasvakság kell ahhoz, hogy a politikai opciókban ne tudatosodjon: így a modern történelem legsötétebb erejével, a fasizmussal/nácizmussal kollaborálnak? Vagy ellenkezőleg: mindez éppenséggel az ezzel való azonosulás jegyében történik? Hogy van az, hogy a regnáló szerbiai rezsimék, különösen 2003 után minden gondot a „*felsőbbrendű állami érdekekkel*” takarnak el? Ez a manőver **Slo-**

je u Srbiji izabrana forma negacije antifasizma kroz formu negiranja postulata socijalističkog/ komunističkog/samoupravnog? Zar se toliko srbijanski vlastodršci boje „pesme mrtvih proletera”? Koliko treba da bude ideološko i političko slepilo pojedinih političkih opcija, da se shvati, da se na ovaj način čini kolaboracija sa najmračnijom silom modernog sveta – fašizmom? Ili, se to i čini usled zanesenosti tom idejom? Zašto režim u Srbiji, posebno nakon 2003. godine, sve probleme maskira u „više državne interese”, što beše manir i režima **Slobodana Miloševića**⁴⁴, sa kojim je **dr Vojislav Koštunica**⁴⁵, nastavio kontinuitet, da bi do daljeg srozavanja došlo za vreme režima **Borisa Tadića**⁴⁶ i „istorijskog pomirenja”, a danas... To ćemo još videti! A, koji su to „viši interesi”? To znaju samo posvećeni, kasta partitokrata, koja vlada u stilu Velikog brata – najavom hapšenja!!! Da se car ne bi razgolatio, iznova se pričaju bajke o dostojanstvu, o okupaciji Kosova, koje nikom nećemo dati, o separatizmu Vojvodine i Sandžaka, o uspesima u trasiranju evro(atlantskih?) integracija, uspesima u ekonomiji, o suštinskom usmerenju određene politike a, ne o kabadahijskom ponašanju nosilaca državne vlasti, koji su se spretno i na vreme prebacili i u novu vladu, koji, kako rekosmo, problem „saniraju” tako što naprave veći, pa se zaboravi stari. Znaju u srpskom režimu da to ne može doveka. Zbog toga i jeste tako bestijalno ponašanje mnogih iz

⁴⁴Slobodan Milošević (1941–2006). Predsednik Republike Srbije i SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora). Optužen u Haškom tribunalu za zločine protiv čovečnosti, za kršenje običaja rata po Ženevskoj konvenciji u Hrvatskoj i BiH, za genocid u BiH i za ratne zločine na Kosovu.

⁴⁵ Vojislav Koštunica (1944–). Predsednik SR Jugoslavije od 2000 do 2003, predsednik Vlade Srbije od 2004 do 2008. godine.

⁴⁶ Boris Tadić (1958–). Predsednik Republike Srbije od 2004 do 2012. Na njegovu inicijativu je došlo do takozvanog „istorijskog pomirenja” Demokratske stranke sa partijom Slobodana Miloševića, SPS-om.

bodan Milošević⁴⁴ emlékeztet, a kontinuitásáról pedig **dr. Vojislav Koštunica**⁴⁵ gondoskodott, hogy a további mélyrepülést **Boris Tadić**⁴⁶ regnálása alatt teljesítse be a „*történelmi megbékélésben*”, napjainkban pedig... Nos, ezt majd még meglátjuk. Melyek is valójában ezek a „*felsőbbrendű érdekek*”? Ezt csak a beavatottak ama partitokrata kasztja tudja, amelyik a Nagy Testvér stílusában uralkodik – a letartóztatások beharangozásával. Hogy a király azért mégse meztelenedjen le, meséket mondanak a tisztességéről, Koszovó – melyet, ugye, nem adunk sohasem – megszállásáról, a vajdasági és a sandžaki szeparatizmusról, az euro (atlanti?) közeledés sikereiről, az integrációról, a gazdaság prosperitásáról, a meghatározó politikai irányról, de közben még véletlenül sincs szó a hatalom urambátyámos viselkedéséről, melyet ügyesen és idejében átültetett az új kormányba is, mely – mint azt már mondtuk – a gondokat úgy oldja meg, hogy még nagyobbakat kreál, elfelejtetve ezzel az előzőeket. A szerb hatalmi elit tudja, hogy ezt nem lehet a végtelenségig folytatni. Ezért is olyan bestiális bizonyos csúcscsözegek viselkedése. A politikai nyilatkozatok a megfontoltság helyett gyakran azért artikulálatlanok, mert itt egyszerűen semmilyen politika sincs. Amikor pedig a politikát az utcára viszik, az egyetlen biztos irány az, amely már rég beteljesítette a weimari köztársaság sorsát.

⁴⁴ Slobodan Milošević (1941–2006) a Szerb Köztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia–Montenegró) elnöke. A Hágai Nemzetközi Bíróság emberiség elleni bűncselekményekkel, a hadviselés szabályainak Horvátországban, Boszniában való megsértésével, bosznia-hercegovinai népirtással és koszovói háborús bűnökkel vádolta.

⁴⁵ Vojislav Koštunica (1944–) a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság elnöke (2000–2003), szerb miniszterelnök (2003–2007).

⁴⁶ Boris Tadić (1958–) Szerbia elnöke (2004–2012) között. Az ő kezdeményezésére valósult meg az úgynevezett „történelmi megbékélés” a Demokrata Párt és Slobodan Milošević Szerb Szocialista Pártja között.

njegovog vrha. Zato su i neartikulisane izjave umesto promišljene politike tako česte, jer tu nikakve politike nema. A, kada se politika počne valjati ulicom, jedini izvestan pravac je onaj kojim je odavno okončala svoje bivstvovanje Vajmarska republika!

Zboga toga, veliko upozorenje svima koji žive u Vojvodini, da moraju biti mnogo spremniji – nasrtaji nacionalista ovde nemaju prođu, ako nemaju prečutnu ili institucionalnu podršku. Ili, da kažemo slikovito – stroj može biti nacionalni, ali mu je upravljač negde u predvoriju vlasti. Nažalost, do određenih negativnih posledica došlo je u glavnom gradu pokrajine, Novom Sadu, gde neke grupacije iz jurišnog odreda, to ne samo da propovedaju, nego su počeli i da sprovode, u formi određene „kulturne revolucije”! To smo videli i na mnogim primerima unazad nekoliko godina. Jedan nacionalizam pothranjuje drugi, jedan fašizam nadahnjuje drugi, toga smo svedoci, i vidimo da je to u velikoj meri sinhronizovano. Prava manjinskih zajednica se ne mogu odbraniti tako što će se na loše poteze srpskog režima i nacionalističkih krugova odgovoriti nacional-fašističkim istupom određenih pripadnika manjinskih zajednica. To bi bio najbrži put da se ova izrazito multikulturalna regija, najevropskiji deo Srbije, izdeli i pocepa po nacionalnim šavovima, da se pokušaju poništiti sva dostignuća viševjekovnog zajedničkog življenja tridesetak vojvodanskih nacionaliteta, da se ponište sva civilizacijska dostignuća, ona koja nas direktno preporučuju i vode u Evropu. Zato to moraju da čuvaju svi građani Vojvodine, bez obzira šta su po nacionalnosti, bez obzira kada su i odakle su ovamo stigli. A, svi su oni, podsetimo još jednom, ODNEKUD i NEKADA, došli da ovde žive.

Ezért minden Vajdaságban élőhöz szól a figyelmeztetés, hogy fel kell készülni – a nacionalista támadások itt nem érvényesülhetnek, ha nem tudják maguk mögött a hallgatólagos vagy intézményes támogatottságot. Költőien fogalmazva: a gépezet lehet nacionalista, de a kezelő valahol mégiscsak a hatalom holdudvarában van. Vajdaság fővárosában, Újvidéken sajnos több negatív kilengésre volt már példa. A rohamos-tagok nemcsak hirdetik a „*kulturális forradalmat*”, hanem bizonyos formákban meg is kezdték annak a valóságba történő átültetését. Ezt többször is láthattuk az elmúlt években. Az egyik nacionalizmus a másikat élteti, az egyik fasizmus a másikat támasztja fel, így mindaz, aminek a tanúi vagyunk és amit látunk, nagymértékben össze van hangolva. A szerb hatalom és a nacionalista körök rossz lépéseire adott válaszként a kisebbségi jogokat nem lehet a kisebbség bizonyos tagjainak náci/fasiszta fellépéseivel megvédeni. Ez lenne ugyanis a leg-rövidebb út ahhoz, hogy ezt a multikulturális régiót, Szerbia legeurópaibb részét a nemzeti sávok mentén szétszakítsák és felosszák, hogy megsemmisítsék annak a harminc vajdasági etnikumnak a több évszázados együttélését és azokat a civilizációs vívmányokat, amelyek mindannyiunkat Európába vezetnek. Vajdaság polgárainak – nemzeti hovatartozástól és attól függetlenül, hogy mikor, honnan jöttek ide – vigyázniuk kell, mert – emlékeztessünk erre még egyszer: ők mindannyian **EGYSZER** és **VALAHONNAN** csak ide jöttek élni.

Sok energiára, értelemre, toleranciára van szükség ahhoz, hogy ez a politikai és társadalmi közösség jól megszerveződjön, közben pedig állandó figyelmet kell fordítani rá, hogy Vajdaság polgárai ne váljanak a banálisan csábító gonosz foglyává, mert ez beláthatatlan következményekkel járna. **Tony Judt** egyszer azt mondta: „*Létezik valami rosszabb a múlt idealizálásánál vagy ijesztő leírásánál, ez pedig nem más, mint a felejtés*” (Judt 2011, 43. o).

Stoga, treba upotrebiti dosta energije, razuma, tolerancije, da se dobro organizuje ova politička i društvena zajednica, imajući na umu – ne sme se dozvoliti da građani Vojvodine budu zatočenici zla, banalno zavodljivog, sa nesagledivim posledicama! **Toni Džat (Tony Judt)** je govorio: „Postoji nešto gore od idealizovanja prošlosti – ili njenog opisivanja kao stravične: zaborav”. (Džat, 2011: 43)

Irodalom

- Aly, G. 2012. HITLEROVA SOCIJALNA DRŽAVA – Pljačka, rasni rat i nacionalni socijalizam, Zagreb.
- ANTIFAŠIZAM, AVNOJ, AUTONOMIJA – Zbornik radova, Novi Sad.
- Arent, H. 1998. IZVORI TOTALITARIZMA, Beograd.
2000. EICHMANN U JERUSALIMU – IZVEŠTAJ O BANALNOSTI ZLA, Beograd.
- Byford, J. 2005. POTISKIVANJE I PORICANJE ANTISEMITIZMA. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi, Beograd.
2011. STARO SAJMIŠTE – Mesto sećanja, sporenja i zaborava, Beograd.
- DANI STRADANJA – DANI NADANJA. 2013. Novi Sad.
- Duhaček, D. i Savić, O. (ur.) 2002. ZATOČENICI ZLA – ZAVEŠTANJE HANE ARENT, Beograd.
- Džat, T. 2011. TEŠKO ZEMLJI, Beograd.
- Đorđević, M. (prir.). 2003. SRPSKA KONZERVATIVNA MISAO, Beograd.
- Edsel, R. M. i Viter, B. 2014. OPERACIJA: ČUVARI NASLEĐA, Beograd.
- Gudac, Ž. 1993. NACIZAM u: FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd.
- Hilberg, R. 2001. ZLOČINCI, ŽRTVE, POSMATRAČI – Jevrejska katastrofa 1933–1945, Beograd.
- Karge, H. 2014. SEĆANJE U KAMENU – OKAMENJENO SEĆANJE? Beograd.
- Kuhn, R. 1976. OBLICI GRAĐANSKE VLADAVINE – LIBERALIZAM I FAŠIZAM, Beograd.

Literatura:

- G. Aly. 2012. HITLEROVA SOCIJALNA DRŽAVA – Pljačka, rasni rat i nacionalni socijalizam, Zagreb
- ANTIFAŠIZAM, AVNOJ, AUTONOMIJA – Zbornik radova, Novi Sad
- H. Arent. 1998. IZVORI TOTALITARIZMA, Beograd
2000. EICHMANN U JERUSALIMU – IZVEŠTAJ O BANALNOSTI ZLA, Beograd
- J. Byford. 2005. POTISKIVANJE I PORICANJE ANTISEMITIZMA. Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi, Beograd
2011. STARO SAJMIŠTE – Mesto sećanja, sporenja i zaborava, Beograd
- DANI STRADANJA – DANI NADANJA. 2013. Novi Sad
- D. Duhaček i O. Savić (ur.). 2002. ZATOČENICI ZLA – ZAVEŠTANJE HANE ARENT, Beograd
- M. Đorđević (prir.). 2003. SRPSKA KONZERVATIVNA MISAO, Beograd
- T. Džat. 2011. TEŠKO ZEMLJI, Beograd
- R. M. Edsel i B. Viter. 2014. OPERACIJA: ČUVARI NASLEĐA, Beograd.
- Ž. Gudac. 1993. NACIZAM u: FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd
- R. Hilberg. 2001. ZLOČINCI, ŽRTVE, POSMATRAČI – Jevrejska katastrofa 1933-1945, Beograd
- H. Karge. 2014. SEĆANJE U KAMENU – OKAMENJENO SEĆANJE? Beograd
- R. Kuhn. 1976. OBLICI GRAĐANSKE VLADAVINE LIBERALIZAM I FAŠIZAM, Beograd

Kuljić, T. 2002. PREVLADAVANJE PROŠLOSTI – Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka, Beograd.

Milosavljević, O. 2002. U TRADICIJI NACIONALIZMA. Ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o „nama” i „drugima”, Beograd \.

Nolte, E. 1976. FAŠIZAM U SVOJOJ EPOHI, Beograd.

Pavlović, S. K. 2009. HITLEROV NOVI ANTIPOREDAK – Drugi svetski rat u Jugoslaviji, Beograd.

Pejn, S. G. 2009. FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA DRUŠTVENIH NAUKA, Beograd.

2006. POTISNUTA ISTINA. – Kolaboracija u Srbiji 1941–1944, Beograd.

Prpić, I. 1990. FAŠIZAM/NACIONALSOCIJALIZAM u: LEKSIKON TEMELJNIH POJMOVA POLITIKE, Zagreb.

Radosavljević, D. 2001. ELITE I TRANSFORMACIJA, Novi Sad.

2010a. SAVREMENICI FAŠIZMA 1. Precepcija fašizma u beogradskoj javnosti 1933–1941, Beograd.

2010b. SAVREMENICI FAŠIZMA 2. Jugoslavija u okruženju 1933–1941, Beograd.

Sekelj, L. 1993. ANTISEMITIZAM u: FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd.

2013b. SRPSKI INTELEKTUALCI I RAZBIJANJE JUGOSLAVIJE u: ANTIFAŠIZAM, AVNOJ, AUTONOMIJA, Novi Sad.

Stanovčić V. 1993. FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd.

Todorić, G. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (rukopis), Novi Sad.

Valentini, F. 1982. MODERNA POLITIČKA MISAO, Zagreb.

T. Kuljić. 2002. PREVLADAVANJE PROŠLOSTI – Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka, Beograd

O. Milosavljević. 2002. U TRADICIJI NACIONALIZMA. Ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o “nama” i “drugima”, Beograd

2006. POTISNUTA ISTINA. – Kolaboracija u Srbiji 1941–1944, Beograd

2010a. SAVREMENICI FAŠIZMA 1. Precepcija fašizma u beogradskoj javnosti 1933–1941, Beograd

2010b. SAVREMENICI FAŠIZMA 2. Jugoslavija u okruženju 1933–1941, Beograd

E. Nolte. 1976. FAŠIZAM U SVOJOJ EPOHI, Beograd

S. K. Pavlović. 2009. HITLEROV NOVI ANTIPOREDAK – Drugi svetski rat u Jugoslaviji, Beograd

S. G. Pejn. 2009. FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA DRUŠTVENIH NAUKA, Beograd

I. Prpić. 1990. FAŠIZAM/NACIONALSOCIJALIZAM u: LEKSIKON TEMELJNIH POJMOVA POLITIKE, Zagreb

D. Radosavljević. 2001. ELITE I TRANSFORMACIJA, Novi Sad

2013a. ZNANJEM PROTIV SILA MRAKA, u: DANI STRADANJA – DANI NADANJA, Novi Sad

2013b. SRPSKI INTELEKTUALCI I RAZBIJANJE JUGOSLAVIJE, u: ANTIFAŠIZAM, AVNOJ, AUTONOMIJA, Novi Sad

L. Sekelj. 1993. ANTISEMITIZAM u: FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd

V. Stanovčić. 1993. FAŠIZAM u: ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd

G. Todorić. 2013. MEĐUNARODNI DAN SEĆANJA NA ŽRTVE I HEROJE HOLOKAUSTA (rukopis), Novi Sad

Vistrič, R. S. 2004. HITLER I HOLOKAUST, Beograd.
2013a. ZNANJEM PROTIV SILA MRAKA u: DANI
STRADANJA – DANI NADANJA, Novi Sad.
Zundhausen, H. 2009. ISTORIJA SRBIJE OD 19. DO
21. VEKA, Beograd.

F. Valentini. 1982. MODERNA POLITIČKA MISAO,
Zagreb
R. S. Vistrič. 2004. HITLER I HOLOKAUST, Beograd
H. Zundhausen. 2009. ISTORIJA SRBIJE OD 19. DO
21. VEKA, Beograd